

UIT DE VERENIGING

AART SCHURINK

ONDERSTEUNEN WERKGROEPEN

In de voorlaatste bestuursvergadering ging de aandacht uit naar de vele werkgroepen die andere historische verenigingen hebben. Zo heeft de Historische Vereniging 't Olster Erfgoed bijvoorbeeld werkgroepen voor o.a. Archeologie, Archief en Genealogie. Er is een Videogroep en werkgroep als het 'Oude Kerkhof'. Het bestuur vraagt zich af of het niet iets is voor de leden van Ampt Epe om door middel van een werkgroep een specifiek onderdeel van de geschiedenis van het Ampt Epe te bestuderen en daarvan verslag te doen, bijvoorbeeld in ons tijdschrift *Ampt Epe* of via een lezing. Ook voor onze gemeente zijn er vergelijkbare projecten te bedenken. Ampt Epe wil deze werkgroep(en) graag ondersteunen. Hebt u een idee om een bepaald element uit de geschiedenis van Vaassen, Oene, Emst of Epe nader te bestuderen, maar kunt u dat niet alleen, schrijf dan een brief of mail naar de secretaris van Ampt Epe. Misschien zijn er wel meer leden die met hetzelfde idee rondlopen. Misschien is het een idee om het onderzoek dan samen te doen. Alle ideeën zijn van harte welkom.

IDEEËN VOOR EXCURSIES

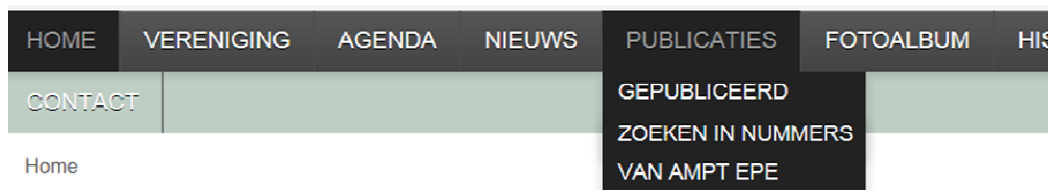
De excursie naar de beken en sprengen in Epe-Heerde kende elf deelnemers. De rondleiding werd gegeven door ervaren mensen en was absoluut de moeite waard. Het bestuur vindt, evenals de aanwezige deelnemers, dat de opkomst te gering was voor zo'n mooi evenement. Hoe komt het dat er zo weinig mensen zijn geweest? Lag het aan het onderwerp of was het tijdstip niet goed gekozen?

Graag horen wij van onze leden onderwerpen voor een excursie of lezing, waarover u wel meer zou willen weten en die het doel van de vereniging raken. Denk aan het behoud van al hetgeen uit historisch oogpunt van belang wordt geacht en de belangstelling van natuur- en landschapsschoon kan opwekken en versterken, voor zover het betrekking heeft op de gemeente Epe en naaste omgeving.

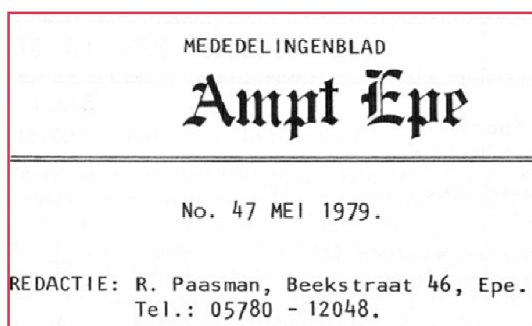
U zou ons een geweldige dienst bewijzen door met onderwerpen te komen waar we weer enige jaren mee vooruit kunnen. Schrijf of mail uw ideeën en wensen naar de secretaris van Ampt Epe of bel ons. Uw ideeën zijn van harte welkom.

OUDE NUMMERS AMPT EPE GEDIGITALISEERD

Met dank aan onze webmaster en voorzitter Fer Jantzen zijn, met medewerking van ons Streekarchief, nu de nummers 1 tot en met 175 beschikbaar op de website van Ampt Epe. De nummers zijn in pdf-bestand opgeslagen en dus doorzoekbaar. Vaak is de toetsenbordcombinatie CTRL en F al voldoende om een ingegeven woord in het desbetreffende nummer te vinden.



Een volgend project is het koppelen van het trefwoordenregister aan het gedigitaliseerde nummer. Daarmee zijn de nummers nog beter toegankelijk. U kunt ze vinden onder 'Publicaties' en verder onder de optie 'Zoeken in nummers van Ampt Epe'. Zo maar een voorbeeld:



RABO CLUBKAS CAMPAGNE

Erg blij zijn wij met de opbrengst van de Rabo Clubkas Campagne. In Dorphuis De Heerd konden wij een cheque ophalen van maar liefst € 510,00. Er was een grote deelname van verenigingen. De Rabobank Noord-Veluwe draagt het lokale verenigingsleven een warm hart toe en daar houden wij van. Allen die hun stem hebben uitgebracht op Ampt Epe van harte bedankt! Op de eerste plaats eindigde de Heerder Historische Vereniging met een bedrag van ruim € 1.600,00.

WEBSITE VAN DE NGV (NEDERLANDSE GENEALOGISCHE VERENIGING)

De website van deze vereniging is bijzonder interessant voor mensen die bezig zijn met genealogie. Twee miljoen namen zijn aan scans gekoppeld. Soms is het nodig om lid te worden om alle informatie beschikbaar te krijgen, maar ook zonder lidmaatschap kunt u hier terecht. Zo is er een link naar www.genealogieonline.nl of naar www.wiewaswie.nl waar in een heel grote database kan worden gezocht, of www.openarch.nl. U kunt natuurlijk ook deze website rechtstreeks bezoeken.

DE DRAAK STEKEN MET IETS - WAAR KOMT DEZE UITDRUKKING VANDAAN?

Er de draak mee steken betekent zoveel als iets belachelijk maken. Deze uitdrukking wordt al eeuwen gebruikt in het Nederlands en vindt haar oorsprong in een oude legende: die van Sint-Joris en de draak. De inwoners van de stad waren vreselijk bang voor de draak. Sint-Joris wist de draak te vermoorden door een steek

van zijn zwaard. De legende werd veel nagespeeld en ontwikkelde zich tot een komisch spel waarbij de draak vervangen werd door een monster van stro. Op deze manier schijnt de huidige spottende betekenis te zijn ontstaan: 'De draak met iets steken'.

EVENEMENTENAGENDA 2017

ALINE VAN DAM EN GERT VAN DEN ESSCHERT

ZATERDAG 23 SEPTEMBER: HERDENKINGSWANDELING WOII IN VAASSEN

De Stichting Broken Wings '40-'45, opgericht in 1997, beijvert zich om hen die in de Tweede Wereldoorlog hun leven gaven voor onze vrijheid, te eren en de komende generaties te blijven herinneren aan de offers die zij gebracht hebben.

Hieruit voortvloeiend heeft Ampt Epe de stichting bereid gevonden een Herdenkingswandeling voor ons te organiseren. De wandeling staat onder leiding van de heer J. Achterbergh en zal ons langs verschillende historische oorlogsplekken in Vaassen brengen. Aan de hand van foto's uit die tijd zal onze gids ons over de gebeurtenissen aldaar vertellen. We verzamelen ons vanaf 13.30 uur bij de oude begraafplaats aan de Apeldoornseweg 37 in Vaassen, tegenover het Chinees-Indisch Restaurant Ho Wah. Er is hier voldoende parkeergelegenheid.

Om 14.00 uur zal dan de wandeling plaatsvinden. Aanmelden voor deelname is noodzakelijk. U kunt u opgeven via: evenementen@ampt-epe.nl vanaf 11 september t/m 20 september a.s.

DONDERDAG 23 NOVEMBER: NAJAARSLEZING

Deze lezing over de geschiedenis van Sinterklaas zal verzorgd worden door de Apeldoornse Jan Bark. Hij zal ons bijpraten over wie Sint-Nicolaas was en waar hij vandaan kwam, over de legendes rondom zijn persoon, wie zijn knecht was en wanneer deze traditie is ontstaan. Waarom zetten kinderen met Sinterklaas hun schoen? Over de speculaaspop, de taaitaipop, suikergoed, chocoladeletter en bisschopswijn. Maar ook de eerste sinterklaasprentenboeken, sinterklaasliedjes en -gedichten. Dit allemaal met prachtige verhalen en foto's via een powerpointpresentatie.

De lezing vindt plaats in café-restaurant Dorpszicht, Dorpsstraat 10 in Oene. Aanvang 20.00 uur. De zaal is open vanaf 19.30 uur.

LET OP!

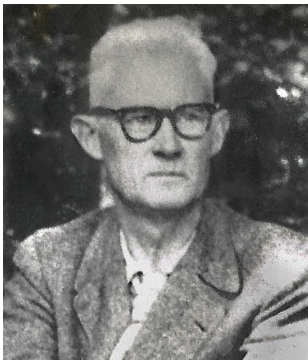
→Voor alle evenementen geldt: gratis deelname voor leden met eventuele partner; niet-leden betalen 3,50 euro.

→Het is altijd mogelijk dat een evenement, om welke reden dan ook, niet kan doorgaan. Dit wordt vermeld op de website: www.ampt-epe.nl. Raadpleeg dus altijd de info op onze site.

SPOEDGEVAL VOOR DOKTER MIJS

JAN PAASMAN

In april 1949 werd de eerste Tulpenrallye gereden. In ongeveer drie dagen moesten de deelnemers een afstand van 2698 kilometer (!) afleggen. Bijna honderd equipes waren afkomstig uit Nederland, één uit Epe. Dat waren dokter Mijs en zijn zoon Jaap. Mijs was van 1926 tot 1958 huisarts in Epe. Hij hield praktijk aan huis, Arend State, tegenwoordig Hoofdstraat 35.



Het eerste bericht over de tocht van dokter Mijs lezen we in de krant van 27 april 1949.

EPENAREN IN DE TULPEN-RALLY

‘Vannacht om 4 uur zijn dr A. Mijs en zijn zoon Jaap begonnen aan een lange autotocht, die hen via Brussel en Parijs naar Monte Carlo moet brengen. Zij wensen namelijk vandaar uit deel te nemen aan de Tulpen-Rally, waarvoor de start Dinsdag 26 dezer om 6 uur in de morgen zal plaats hebben.

De tocht gaat dan over Toulouse, Bordeaux, Lyon, Parijs en Brussel naar Breda, en dan via Arnhem en Leeuwarden over de Afsluitdijk naar Noordwijk a/Zee, waar men Donderdag 28 dezer, vermoedelijk tussen 3 en 6 uur hoopt aan te komen.

De gehele rit zal te volgen zijn aan de hand van de radioreportages, die er geregeld van worden gegeven. Van onze lezers verwachten wij daarvoor in het bijzonder belangstelling, omdat in de morgen van de laatste dag de étape Arnhem-Leeuwarden de ongeveer 150 deelnemers (onder wie zich 61 buitenlanders bevinden) door Epe zal voeren. Dat feit en de deelname van onze dorpsgenoten maken dit sportevenement voor de Epenaren extra interessant. Dr Mijs heeft als startnummer 17; het wordt duidelijk op de auto aangebracht.

De grondgedachte van de Tulpen-Rally is, onze reeds wereldvermaarde bloembollenvelden nog populairder te maken, vooral in het buitenland.’

Epenaren in de Tulpen-Rally. Vannacht om 4 uur zijn dr A. Mijs en zijn zoon Jaap begonnen aan een lange autotocht, die hen via Brussel en Parijs naar Monte Carlo moet brengen. Zij wensen namelijk vandaar uit deel te nemen aan de Tulpen-Rally, waarvoor de start Dinsdag 26 dezer om 6 uur in de morgen zal plaats hebben. De tocht gaat dan over Toulouse, Bordeaux, Lyon, Parijs en Brussel naar Breda, en dan via Arnhem en Leeuwarden over de Afsluitdijk naar Noordwijk a/Zee, waar men Donderdag 28 dezer, vermoedelijk tussen 3 en 6 uur hoopt aan te komen.

De gehele rit zal te volgen zijn aan de hand van de radio-reportages, die er geregeld van worden gegeven. Van onze lezers verwachten wij daarvoor in het bijzonder belangstelling, omdat in de morgen van de laatste dag de étape Arnhem—Leeuwarden de ongeveer 150 deelnemers (onder wie zich 61 buitenlanders bevinden) door Epe zal voeren. Dat feit en de deelname van onze dorpsgenoten maken dit sportevenement voor de Epenaren extra interessant. Dr Mijs heeft als startnummer 17; het wordt duidelijk op de auto aangebracht.

De grondgedachte van de Tulpen-Rally is, onze reeds wereldvermaarde bloembollenvelden nog populairder te maken, vooral in het buitenland.

En het nieuws moest nieuws blijven, dus opnieuw een bericht in de krant.

DE INTERNATIONALE TULPENRALLYE IS IN VOLLE GANG.

'Morgenochtend in de vroege zullen de deelnemers, komende uit België, bij Wernhout onze grens passeren om na een vrij lang traject door ons land Noordwijk als eindpunt te bereiken. Het wordt een hele stroom van auto's die in de loop van ongeveer zes uren zal passeren, voor het overgrote deel echter in de eerste helft van dat tijdvak. Op het traject Arnhem-Leeuwarden volgt de rallye ook de weg Apeldoorn-Zwolle. Door Apeldoorn zullen de deelnemers passeren tussen 8 u. en 1.40 uur, dus te Epe tussen 8.20 u. en 2 u., waarbij echter mag worden aangenomen, dat om 11 uur de meesten voorbij zullen zijn.

Voor de Epenaren zij er nog aan herinnerd, dat het startnummer van hun dorpsgenoten, dr A. Mijs en diens zoon, 17 is, zodat hun wagen aan dat nummer is te herkennen.

Wij voldoen gaarne aan het verzoek der V.V.V. Epe's Bloei om aan de bewoners van de Hoofdstraat te vragen, om morgenochtend vóór 8 uur de vlag uit te steken als een groet van Epe aan de deelnemers.'

DE VLAGGEN UIT

De dag erna gewaagde de krant opnieuw van de Tulpen-rallye:

'Epe toonde zich sportief, toen gistermorgen de deelnemers aan de Tulpenrallye het dorp passeerden. Niet alleen wapperde van vele huizen de driekleur (waarom niet algemeen aan het verzoek daartoe was voldaan, begrijpen wij eigenlijk niet) maar bovendien was er, ondanks het vroege uur reeds belangstelling langs de weg, toen om twintig minuten over acht, de eerste équipe over de Hoofdstraat snorde en van dat ogenblik af nam het aantal kijkers voortdurend toe.

De eerste wagen droeg het startnummer 3 en met tussenpozen van ongeveer een minuut volgden daarop de nrs 6, 7, 14, 10 enz., zodat het zich liet aanzien, dat ook nr 17 van de dorpsgenoten dr A. Mijs en zijn zoon, niet lang op zich zou laten wachten. Voor het zover was, passeerden echter ook reeds heel wat hogere nummers en bovendien was de regelmaat van het begin al spoedig zoek. Na vrij grote tussenruimten vertoonden zich dikwijls twee of drie auto's tegelijk. Vrolijk wuifde het publiek de deelnemers toe en de wijze, waarop zij op al die groeten reageer-



Arend State, omstreeks 1954

den, deed vermoeden, dat niet overal het publiek zich zo enthousiast had gedragen. Enkele minuten voor negen stopte een der deelnemende wagens voor de woning van dr Mijs. De inzittenden waren gasten, door hem aan de ontbijttafel genodigd en een ogenblik later verscheen de gastheer zelf temidden van een zevental andere auto's, die alle op „Arend State” belandden, zodat de voortuin daar het aanzien van een parkeerplaats kreeg.

De heren Mijs maakten het best en vooral de dokter zelf was zo fris als een hoentje. Hij was in Parijs bij het uitwijken voor een renner genoodzaakt geweest over een trottoir te rijden en had daarbij twee banden stukgereden. Gelukkig had hij twee reservebanden bij zich, maar even later raakte er een lek, zodat onze dorpsgenoten zich gelukkig mochten prijzen, van de Parool-équipe een band te kunnen lenen. In de beste stemming aanvaardden de heren Mijs en hun gasten van hier uit het laatste gedeelte van hun grote reis. Vele deelnemers hebben zich met waardering uitgelaten over de sportieve ontvangst, die Epe hun had bereid.

Blijkens een telefonisch bericht van dr Mijs, na zijn aankomst te Noordwijk, heeft hij het gehele parcours foutloos gereden, doch één strafpunt opgelopen, wegens een niet brandend achterlicht. Temeer waar onze plaatsgenoten voor het eerst aan een rallye deelnamen mag hun prestatie dus met waardering worden vermeld.'

HERINNERINGEN

Enkele aardige aanvullingen op het voorgaande ontving ik van dochters van het echtpaar Mijs-Langereis.

Hun broer Jaap was als kind al dol op auto's. In 1929, toen hij drie jaar

was, werd de Rally van Monte Carlo voor het eerst door Nederlanders gewonnen. Waarschijnlijk was het hierom dat dokter Mijs zijn zoon beloofde om later samen de Rally van Monte Carlo te rijden. Dat is er niet van gekomen, maar toen in 1949 de Tulpenrally voor het eerst werd georganiseerd, was dat een prachtige gelegenheid om de gedane belofte in te lossen.



*Dokter Mijs met zijn Ford.
Op de binnenkant van de garagedeur is het deelnameschildje
van de Tulpenrally zichtbaar met startnummer 17.*

‘De auto's die mijn vader heeft gehad waren altijd Fords, die hij bij de Eper Ford-garage bestelde. De nieuwe auto's waren om beurten groen of rood, nooit een andere kleur. Zijn Ford werd altijd precies op maat gemaakt vanwege zijn stijve linkerbeen. De auto kwam dan in kratten uit Amerika naar Amsterdam en werd daar in elkaar gezet. Ook weet ik nog het nummer: M 24359. Grappig dat je dat nooit meer vergeet. Later, dat moet in 1960 zijn geweest, heeft hij een van de eerste Dafjes aangeschaft.’

Dat de auto voor dokter Mijs op maat gemaakt moest worden, is geen wonder: vanwege een knie-infectie in zijn studietijd had hij besloten tot een operatie, met het te verwachten gevolg dat hij de knie nooit meer kon buigen. Met een stijf been en zijn lengte van een-meter-zes-en-negentig zal het niet mogelijk geweest zijn in een standaardauto de voetpedalen te bedienen.

Overigens was de Ford een grote auto, 6 cilinders, 3700 cc en alleen leverbaar met een drieversnellingsbak. Het kostte meer dan 23 seconden om de 1550 kilo op 100 km/h te brengen. De topsnelheid was 125 km/h, het verbruik ongeveer 1 liter op 6 kilometer. Toen was het een begerenswaardige auto, tegenwoordig zou niemand meer zoiets kopen.

Dokter Mijs bleef tot 1958 actief als huisarts, maar de Tulpenrally heeft hij niet meer gereden. Wel reed hij (vaak met open dak) veel visites met zijn Ford, die uiteindelijk 170.000 kilometer op de teller had staan. Niet slecht voor die tijd.

‘Als de auto's helemaal op waren, kwamen ze meestal bij sloper/handelaar Steven Nijkamp en compagnon Henkie Hofmeijer terecht. Bij een zo'n gelegenheid

Fasna

Een van Mijs' opvolgers, dokter A. Rubens, was ook een enthousiaste rallyrijder. Hij was lid van de Fasna, op 11 januari 1962 opgericht als Motor- en Automobiël Club Fasna. Het eerste bestuur bestond uit voorzitter J. van Achterberg, secretaresse mejuffrouw D. Pols, penningmeester H.A.J. van Rijssen, leden W.D. van Wijngaarden, A. van Doren en R.A. Visser. Aanvankelijk werden alleen oriënteringsritten gereden, later werd kaartlezen aan het programma toegevoegd. Omdat er praktisch nooit motoren deelnamen, werd in 1971 de naam gewijzigd in A.C. Fasna (A.C. = Automobiëlclub). Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is Fasna alleen nog actief met kaartleesritten.

Mijs was de eerste, maar zeker niet de laatste inwoner van de gemeente Epe die aan de Tulpenrally deelnam. Navraag leverde een lijstje op van Epenaren en Vaassenaren die minstens eenmaal aan de Tulpenrally hebben meegedaan: José Aaldering, Martin Aaldering, Erik Garritsen, Anne Hering, Rob Hesselink, Inez Hof-van Soest, Ronald Hof, Paul de Hue, Wim Manuel, Bart Meenink, Wim Meenink, Rietje Morsink, Tessa Morsink, Willo Morsink, Fred Peen, Bart Rietbergen, Jolijn Rietbergen en Frank Verder. De meeste deelnemers rijden tegenwoordig in een 'klassieker', een goed onderhouden of gerestaureerde waardevolle oude auto, sommige nog ouder dan de Ford van dokter Mijs in 1949.

deed zich de volgende conversatie voor. Henkie: "Wat mut ik d'r mee? De accu is helemoale leag." Steven: "Schuuv'm mua helemoale achter op 't veld, want dät ding löp toch nooit meer".'

DANK VOOR FOTO'S EN INFORMATIE AAN

Gerrit van den Bremen
Gert van den Esschert
Gerda Rijntjes-Mijs en Janny Pieters-Mijs
Rob Versteeg
Dik Vervoort, secretaris A.C. Fasna

NOTEN

- 1) Arend Mijs werd in juni 1897 op Sumatra geboren. In 1925 trouwde hij met Maria Elisabeth (Riet) Langereis. Zij kregen een zoon en drie dochters. Ten tijde van de rally was Jaap bijna 23 jaar.
- 2) In 1929 wonnen dr. Jacob Johannes Sprenger van Eijk en Pieter Gons de achtste Rally van Monte Carlo. Sprenger van Eijk heeft de rally in totaal vijftien keer gereden.
- 3) Ooit ben ik een krantenbericht tegengekomen van een Eper rallyclub, maar ik heb niet teruggevonden wanneer. Vermoedelijk in de jaren vijftig, en met 't Waeghuys als startpunt.

RECHTSZAKEN

Kantongerecht Apeldoorn

Verkeerd gepasseerd. G. P., chauffeur te Vaassen, had op 16 Aug. met een autobus, rijdende op den Zwolscheweg, een vrachtwagen ingehaald en was deze voorbijgereden. Hierop werd hij verbaliseerd door een marechaussee, die daar met zijn majoor te paard passeerde.

Volgens de ten laste legging had verd. met het oog op de beide ruiters niet mogen passeeren.

De ambtenaar van het O. M. achtte het ten laste gelegde bewezen en requireerde een boete van f 40 of 40 dagen.

De kantonrechter wilde rekening houden met het feit dat verd. in de acht jaar dat hij chauffeur is, geen enkele bekeuring heeft gehad en nam aan dat verd. in dit geval volkomen te goeder trouw is geweest en veroordeelde verd. tot f 15 of 15 d.

Niet voldoende rechts houden. — Ch. W. A. de J., dijkgraaf van Oldebroek, wonende te Doornspijk, had volgens de dagvaarding te Epe op den hoek Emmastraat-Beekstraat een aanrijding veroorzaakt omdat hij niet voldoende rechts had gehouden met zijn auto.

De ambtenaar, die het bewijs van verdachte's schuld bewezen achtte, eischte een

boete van f 15.— of 15 d.

De kantonrechter veroordeelde verd. tot f 10.— of 10 d. hechtenis.

Wederspanning tegen de overheid. E. S. landbouwer te Epe, was reeds herhaaldelijk veroordeeld omdat hij zich niet hield aan de voorschriften der overheid. Thans had hij rundvee, kippen en graan in voorraad gehad zonder hiervan in overeenstemming met het crisisinventarisatie-besluit aangifte van het een en ander te doen.

Kantonrechter: Gij vertikt het. Je hebt den crisisambtenaar de huid volgescholden.

Verd. wilde met godsdienstige argumenten aantoonen dat de wet uit den booze was, doch de kantonrechter ging hier niet op in en merkte slechts op dat men moet gehoorzamen aan de overheid.

De eisch luidde f 250.— of 100 dagen met verbeurdverklaring van de opbrengst der in beslag genomen goederen. Verd. mocht van geluk spreken — aldus de ambtenaar — dat spreker niet ook het vee in beslag had laten nemen.

De kantonrechter vonniste verd. met f 200 of 100 d. en verbeurdverklaring van het in beslag genomene.

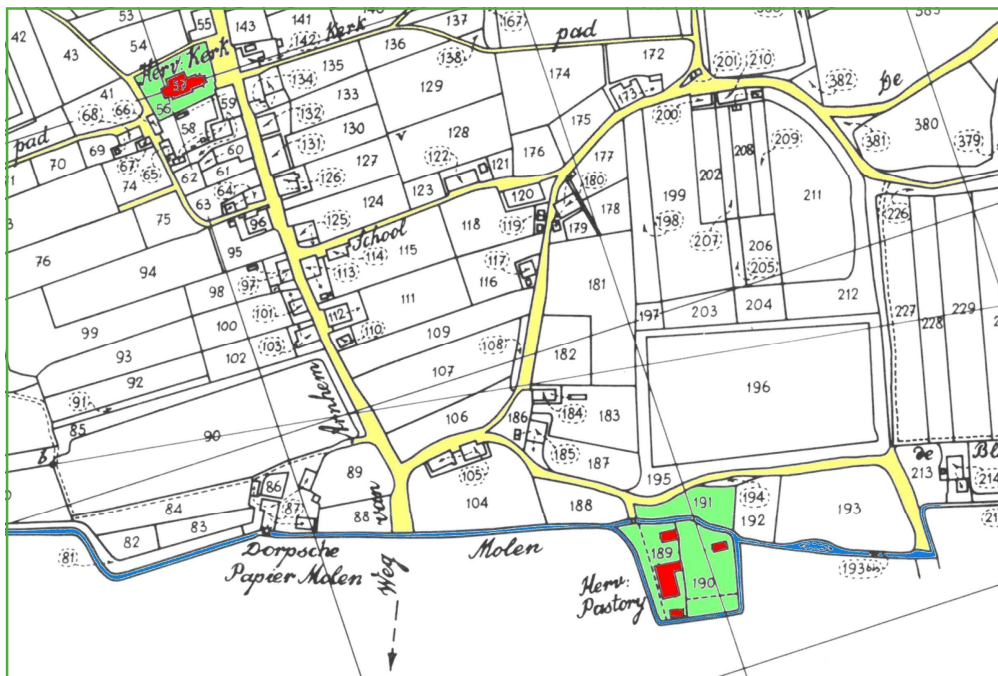
Verd. mopperde dat 't vrije Nederland nog erger was dan Rusland, waarop de kantonrechter repliceerde dat Amerika nog veel vrijer is, doch dat men veel minder mag doen.

Bericht uit de 'Eper Krant', 9 november 1939

VAN PASTORIE TOT VILLA RUSTICANA

LULOF TERWEL

Aan de Apeldoornseweg in Vaassen ligt een pad dat loopt naar een van de oudste bewoonde plekken van het dorp. Het loopt naar de plek waar in het verleden de eerste pastorie stond. De pastorie werd tot 1610 bewoond door de pastoors van het dorp. Na de Reformatie namen de dominees de bewoning over tot 1898.



Situatie 1832. De pastorie lag op een eiland in de Dorps(ch)e Beek.

SECTIE C HET DORP		
Perceel	Soort	Groot (m2)
189	Huis en erf	1760
190	Tuin	2150
191	Tuin	1200

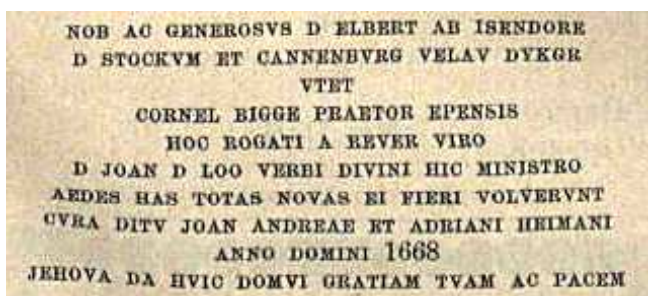
Voor zover bekend, is het aannemelijk dat onderstaande pastoors en dominees op de eerste pastorie gewoond hebben:

1520-1570 pastoor Johan ten Holte
1573-1582 pastoor Willem Janszoon
1583-1609 pastoor Pergrinus Jansz. van Heerde

Omstreeks 1600 had Pergrinus nogal veel moeite met het loslaten van het katholiecisme en daarom vond men hem onwaardig voor het ambt van predikant. Met zijn vertrek in 1609 ging de kerk van Vaassen definitief over naar het protestantisme.

1610-1634 ds. Hermannus Goddaeus
1634-1656 ds. Conradus Goddaeus
1655-1657 ds. Johannes Peregrinus
1658-1708 ds. Johannes à Loo

De pastorie was in 1668 aan zijn eind en werd vervangen, zoals blijkt uit het opschrift van de in 1904 gevonden eerste steen:



‘De weledel hooggeboren heer Elbert van Isendoorn heer van Stockum en Cannenburg, dijkgraaf van de Veluwe, en Cornelis Bigge, schout van Epe, hebben op verzoek van den eerwaarden Johan van Loo, bedienaar des Goddelijken woords, ge-

wild dat dit gebouw voor hem geheel nieuw zou worden opgetrokken en hebben de zorg voor dien bouw toevertrouwd aan Joan Andreas en Adrianus Heimans in het jaar des Heeren 1668. God, geef aan dit huis uw gunst en vrede.’

De nieuwgebouwde pastorie werd van 1668 tot 1841 bewoond door:

1658-1708 ds. Johannes à Loo
1709-1736 ds. Samuel ab Hoogland sr.
1736-1782 ds. Samuel ab Hoogland jr.
1783-1797 ds. Jan Hendrik van Thiel
1798-1804 ds. Jacob Mijnsen
1805-1836 ds. Bernard Everwyn Christiaan van Niel
1837-1847 ds. Jeremias Siblesz

In 1840 is het College van Kerkvoogden bezig om de gelden voor een nieuwbouw van de pastorie en de uitbreiding van de kerk in te zamelen. De raming van de nieuwbouw bedroeg *f* 5.000,—.

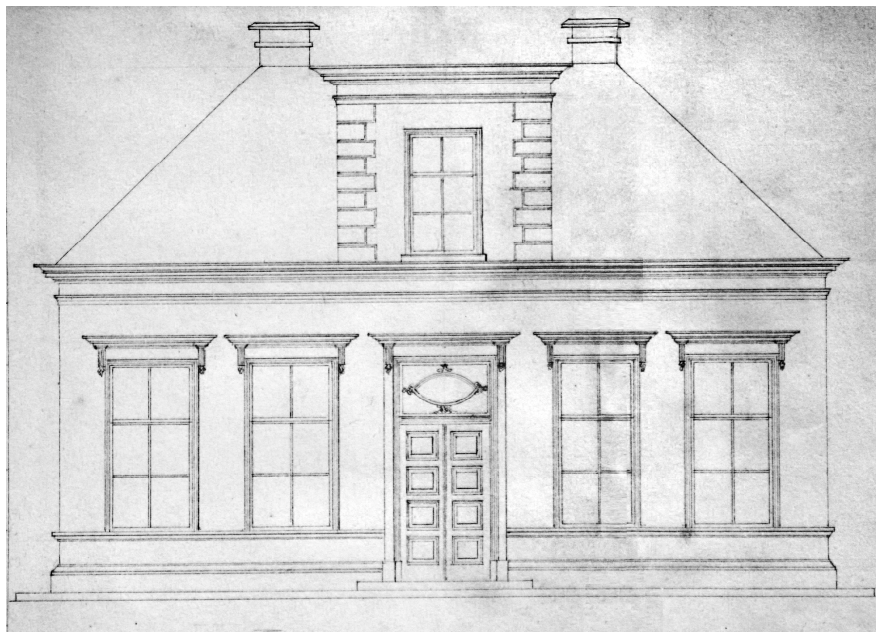
Voor de pastorie kwam een gift van *f* 1.400,— van de Algemene Hervormde Synode. Uit de Rijkskas kwam een subsidie van *f* 1.400,—. Beide instanties gingen ervan uit dat de afbraak van de oude pastorie *f* 1.000,— zou opleveren. De ontbrekende *f* 1.200,— kon het College van Kerkvoogden lenen bij de Gedeputeerde Sta-

ten van de provincie Gelderland tegen 4,5% bij *f* 100, – jaarlijkse aflossing. Op 17 september 1841 gaf het provinciaal College van Toezicht op de kerkelijke administratie de hervormden in Gelderland goedkeuring op bestek en tekening.

Op de middag van maandag 25 oktober 1841 was het druk in herberg Het Posthuis¹⁾ van de weduwe Hulsman-Brouwer. Bijeen kwamen notaris Johannes van Dielen en het College van Kerkvoogden der hervormde gemeente te Vaassen ter bespreking van de afbraak van de oude pastorie en de openbare aanbesteding en opbouw van een nieuwe pastorie. De laagste inschrijver was Rik van Essen, timmerman te Vaassen, voor *f* 5.500, –.

Om de prijs omlaag te krijgen werd er bij mijning²⁾ opgehangen op een bedrag van *f* 3.000, – en gemijnd op *f* 5.000, – door Antonius Johannes Schoemaker, timmerman, wonende te Deventer. Als getuigen waren aanwezig de Vaassenaren Jan Scheidemans, verver (schilder), aanstaande schoonzoon³⁾ van de herbergierster, en Lammert Kroon, schoenmaker. De aangenomen werkzaamheden bestonden uit het afbreken van de oude en de bouw van een nieuwe pastorie, met bovendien de aanbouw van een vertrek dat dienst moest doen als catechisatiekamer, alsmede een wasvertrek en een bergplaats.

Het ging er officieel aan toe. Bestek en tekeningen voor de nieuwbouw waren gemaakt door de Zwolse stadsarchitect Hendrik Klinkert. Het bestek ging uit van hergebruik van diverse materialen van de te slopen pastorie, onder andere eiken balklagen, vloerdelen en de afkomende metselstenen. Bovendien bepaalden de



Voorgevel pastorie 1841

kerkvoogden dat de aannemer de grootst mogelijke voorzichtigheid in acht moest nemen met de steen boven de voordeur van de oude pastorie (met alles wat erbij hoorde). Het geheel moest aan de kerkvoogden overgedragen worden.

Ook kwam er een commissie van toezicht. Deze bestond uit ds. Jeremias Siblesz, de bouwmeester Hendrik Klinkert en de kerkvoogden Aart Labots en Hendrik Eekmars. Zij voerden samen of ieder afzonderlijk de directie. Ook waren ze gerechtigd een opzichter over het werk aan te stellen, wiens orders en aanwijzingen door de aannemer opgevolgd moesten worden. Daarnaast werden de begin- en de opleveringsdatum van het werk bepaald. De aannemer moest op 15 februari 1842 met het werk aanvangen en het werk moest klaar zijn voor oplevering op 1 augustus 1842. Zo niet, dan zou een boete van f 10,— volgen voor iedere dag langer werken. Dit geld zou in mindering gebracht worden op de bedongen aannemingsom.

Bewoners 1842-1903

1837-1847	ds. Jeremias Siblesz (in 1837 begonnen als predikant van de Dorpskerk)
1848-1856	ds. Jonathan Bastiaan Nijhoff
1857-1862	ds. Johannes Petrus Nonhebel
1862-1865	ds. Jacob Gerard Verhoeff
1865-1867	ds. Hendrik Willem Creutzberg
1867-1896	ds. Willem Adrianus Johannes Lucas
1898-1924	ds. Joachimus Hermanus Geselschap; deze dominee woonde een halfjaar in de pastorie, die daarna verhuurd werd aan een niet-predikant.
1900-1901	Johannes Wilhelm Cornelis Anton Zürcher. Hij kwam op 1 april 1900 en vertrok op 29 mei 1901 naar Heerde. Vanaf juni 1901 tot 31 januari 1903 stond niemand als huurder van de pastorie ingeschreven.
1903-1903	Jacobus Lavertu. Hij kwam op 11 februari 1903 naar Vaassen en vertrok op 30 oktober 1906 naar Amsterdam.

In de nacht van vrijdag op zaterdag 7 maart 1903 werd om 3.00 uur de brandklok geluid. De pastorie stond in lichterlaaie en hoe spoedig de brandspuit ook ter plaatse aanwezig was, er viel niet veel meer te blussen. De brand was ontstaan door het omvallen van een petroleumlamp in de slaapkamer. Van de inboedel kon niets gered worden; huis en inboedel waren verzekerd. Tevens verbrandde een bedrag van f 900,— aan contant geld.

Zoals gezegd woonde de predikant niet meer in de pastorie, maar in een particulier huis. Toen de brand uitbrak, was het pand verhuurd aan de heer Lavertu.

Op 14 maart 1903 maakte de krant al melding van het voornemen van de heren kerkvoogden om op de plaats van de verbrande pastorie een zeer nette villa te bouwen, die een aanwinst voor het dorp zou zijn.

In de krant van zaterdag 27 juni 1903 stond dat er een herbesteding was gehouden, waarop acht aannemers inschreven. De tekeningen waren vanaf 23 mei 1903 voor f 1,50 verkrijgbaar bij de architect L. Eikendaal uit Apeldoorn. Aannemer G. de Bruin uit Vaassen werd het werk gegund voor het bedrag van f 6.845,—. Deze vil-

la werd in 1904 opgeleverd en stond bekend als Villa Rusticana. Er heeft nooit een dominee gewoond.

De eerste steen van de oude pastorie uit 1668 was bewaard gebleven. Deze steen werd in 1904 overgedragen aan het museum van de Historische Vereniging Felua, op de bovenverdieping van het niet meer bestaande stationnetje Het Loo. De collectie van de Historische Vereniging Felua (inmiddels in het bezit van de Vereniging Oud Apeldoorn) kwam na enige omzwervingen bij CODA Apeldoorn terecht. Helaas is de steen tot nu toe onvindbaar.

Bewoner 1904-1906

1904-1906 Jacobus Lavertu (tot zijn vertrek naar Amsterdam)

De hervormde kerk heeft de villa daarna verkocht aan koningin Wilhelmina, die in 1901 trouwde met prins Hendrik van Mecklenburg-Schwerin. Ze kocht de pastorie in 1907 om deze ter beschikking te stellen aan de Koninklijke Houtvesterijen, want ze had in die tijd veel grond in de omgeving van Vaassen toegevoegd aan haar domeinen.

Volgens de krant van 8 mei 1907 bezocht prins Hendrik de aangekochte villa, die zou gaan dienen als woning voor de opperhoutvester. De krant van 15 mei meldde dat koningin en prins onlangs samen de aangekochte woning hadden bezocht en deze bezichtiging hadden gecombineerd met een bezoek aan de familie Cleve op kasteel Cannenburch.

Bewoners 1907-1920 (Koninklijke Houtvesterijen)

1 mei 1907 tot 31 december 1908

Wilhelm Adrian Salm, houtvester

3 april 1909 tot 1 december 1912

Jhr. Maximiliaan Jacob Theodore van de Poll, houtvester

1 januari 1913 tot 1920

Willem Brantsma, houtvester⁴⁾



Villa Rusticana, 1908

In 1920 kreeg de in hetzelfde jaar opgerichte N.V. Nederlandsche IJzergieterij Vulcanus de villa in eigendom. Op 2 december 1921 vond een publieke verkoop plaats van de inboedel van de voormalige pastorie of houtvesterswoning wegens vertrek van de bewoner.

Bewoner 1922-1932

31 oktober 1924 tot 22 april 1932

Pieter Gerrit Mulder, bedrijfsleider van de
machinefabriek van de Vulcanus

In 1932 werd de villa aangekocht door Jozua Baars.

Bewoners 1927-1961

24 oktober 1927 tot 9 augustus 1952†

Jozua Baars, procuratiehouder Vulcanus

24 oktober 1927 tot 11 september 1961

Cornelia J. Baars-Pieterman

20 augustus 1945 tot 20 januari 1955

Jacobus J. Ket, schoonzoon van Baars

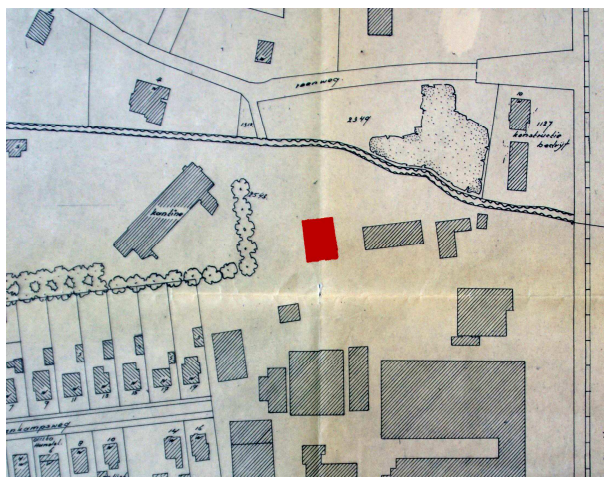
15 december 1954 tot 3 februari 1956

Jhr. Witius H. de Savornin Lohman, huisarts

21 januari 1956 tot 25 mei 1961

S.G. Meijssen, huisarts⁵⁾

De villa werd vaak tegelijkertijd bewoond door diverse huurders en/of de eigenaar. In 1961 verkochten de erfgenamen van Jozua Baars de woning terug aan de Vulcanus.



Op de verkenningstekening ten behoeve van het bestemmingsplan De Pirk, 26 april 1974, stond Villa Rusticana nog aangegeven. Rond 1975 is de van de sloop afkomende gevelsteen gedeeltelijk gebruikt voor de nieuwbouw van de garage aan de Kerkenkampweg 15.

NOTEN

- 1) Het Posthuis stond naast de hervormde kerk en is in 1854 afgebrand. In de herbouw was tot 1970 Hotel de Cannenburgh gevestigd. Daarna bouwde men de Rabobank op die plek en momenteel zit er een makelaarskantoor.
- 2) 'Mijning' vindt plaats op een veiling. Na de inzet van f 3.000,— volgt meestal de afslag. In deze mijning ging de bieding omhoog. De veilingmeester riep een steeds hoger wordend bedrag af. Het bieden bij mijning geschiedt mondeling door het roepen van het woord 'mijn' bij een bepaald bedrag. In dit geval was het f 5.000,—. Een ander woord dan 'mijn' werd en wordt niet geaccepteerd.

- 3) Jan Scheidemans was de zoon van veldwachter Jan Arents Scheidemans en Hermina Terwel. Hij trouwde op 23 april 1842 met Johanna Hulsman.
- 4) Houtvester W. Brantsma vertrok naar een nieuwe woning aan de Elspeterweg; momenteel is daar het Politievormingscentrum SPV gevestigd.
- 5) Huisarts S.G. Meijssen startte een nieuwe praktijk aan de Marijkeweg; momenteel is dit de praktijk van huisarts T.P. Smink.

BRONNEN

Familie R.F. Wijngeeren

Diverse archiefstukken van:

- Nederlands hervormde kerk Vaassen
- Streekarchief Epe, Hattem en Heerde
- *Nieuws- en advertentieblad voor Epe, Heerde, Wijhe, Olst en omstreken*
- Notaris Van Dielen, 25 oktober 1841, no. 1399
- Kadastrale atlas Gelderland 1832 Vaassen

UIT DE OUDE DOOS: PENSION JAGTLUST



Een oud kiekje dat we ruim een jaar geleden toegestuurd kregen van Marinus Endendijk, bedoeld als vulstukje, evenals de foto die we in dit nummer afdrucken op bladzijde 38. Als iemand soms weet wie er afgebeeld staan, dan houden we ons aanbevolen!

OUDE WOONPLEKKEN IN EMST (VII): BOERDERIJ 'T HUL

EVERT DE JONGE

INLEIDING

Aan de Nieuwe Wetering in de buurtschap Emsterbroek staat de op de gemeentelijke monumentenlijst opgenomen woonboerderij 't Hul. Op de gevel is een jaartal aangegeven: 1851. De boerderij is echter veel ouder. Vroeger was er behalve de boerderij ook sprake van een buurtschap Hul en personen met de familienaam 't Hul.

Ofschoon de ligging nu wordt bepaald door de straat waaraan de boerderij ligt, was dat vroeger anders. In de vroege achttiende eeuw werd 't Hul in één adem genoemd met zijn burens, zoals katerstede De Eeuwhorst en de Boxweijde. Ook het erf De Fluyte lag niet ver, dat op zijn beurt weer nabij 't Hinckel lag. Tussen die boerderij en 't Hul lag hopenhof Rensters (1777). Een latere beschrijving noemt 't Hul met als begrenzingen: oostwaarts De Grote Wetering, westwaarts De Kleine Wetering, zuidwaarts De Persjes en noordwaarts De Wieltjes.

Volgens Otten betekent Hul hoogte of heuveltje. Mogelijk was er in het landschap van Emsterbroek sprake van een hoogte en werd zo de naam gegeven aan deze woonplek. Nu is dat weer niet opzichzelfstaand, want de naam hul komt geregeld voor op de Veluwe, meestal als onderdeel van een naam, zoals in Herenhul, Huls-horst en Hullenkamp.

OUDSTE VERMELDINGEN

In een van de oudste schattingslijsten van de Veluwe, circa 1325, worden in onze streken onder andere Herbert van de Hulle en Esse up ten Hulle genoemd. Dezelfde eeuw wordt een Wilbertus uppen Hulle genoemd als tijnsbetaler in het nabijgelegen Nijbroek.

De genoemden zullen ongetwijfeld naar hun woonplek zijn genoemd, zodat verondersteld mag worden dat ze op of in de buurt van 't Hul woonden.

We nemen nu een grote stap. In het doopboek van de Eper kerk wordt in 1625 Jan, zoon van Peter Jansen bij het Hull, gedoopt. Zijn peetmoeder was zijn tante Marie 'dochter van 't Hull'.

In 1650 was volgens het verpondingkohier Jacobus Tichler eigenaar van 'Het Hul sijnde huijs ende hoff van 1,5 schepel, 5 mudde gesaijs, tientbaar aan de Reeckencaamer ende 24 morgen bijster lant, leijt int geheel voor 28 morgen. Verpacht aan Aert Willems.' Het goed was met een schepel keurrogge en drie gulden en twaalf stuivers tijns belast. Ook verpachtte de eigenaar nog elf morgen in de Eeuwhorst aan Aert Willems.



Tichler was dus eigenaar van een boerderij die ongeveer 35 hectare groot was, al was de grond niet optimaal. Zijn pachter zal dan ook ongetwijfeld veeboer zijn geweest.

De in 1604 geboren Tichler was zoon van een predikant en trouwde in 1626 met Margaretha Nilandt, telg uit een belangrijke Deventer patriciërsfamilie. Na zijn studie in de theologie was Tichler achtereenvolgens predikant in diverse plaatsen niet ver van zijn geboortestad waar hij in 1641 werd beroepen. Hij staat bekend om zijn bijdrage aan de Nadere Reformatie, een piëtistische stroming in de toen nog jonge protestantse kerk.

Na het overlijden van Margaretha hertrouwde Tichler met Helena Roeck, weduwe van burgemeester Derck Scherf. Tichler had bij zijn eerste vrouw zes kinderen die ongetwijfeld in 1652 na het overlijden van vader een erfdeel kregen. Enkele van zijn zonen zouden ook predikant worden, een ambt dat tot in de negentiende eeuw door menige nakomeling werd bekleed.

De tweede zoon van Jacobus, Wilhelmus (1629-1701), zal 't Hul hebben geërfd. In tegenstelling tot zijn vader en grootvader werd hij geen predikant. Hij studeerde rechten en zou later doceren aan het Atheneum in zijn geboorteplaats. Hij promoveerde, werd hoogleraar en tevens burgemeester van Deventer. In 1662 trouwde hij met burgemeestersdochter Eva van Duren. Samen hadden zij zes kinderen. De oudste dochter, Margrieta (1663-1717), trouwde met Joan Snijder, eveneens een telg uit een Deventer geslacht. Zij zou in 1701 't Hul erven.

KOOP EN VERKOOP

De volgende eigenaar was dr. Wilhelm Snijder, die 't Hul op 13 maart 1728 bij een boedelscheiding met zijn broers en zusters kreeg. Hij was getrouwd met Elisabeth (van) Castrins en woonde eerst in Oene, later in Heerde.

Het echtpaar leende bij Juffrouw Anna van Sugtelen in Deventer geld met als onderpand 't Hul. Hiermee financierden zij waarschijnlijk een aankoop in Heerde. Het echtpaar bleef niet lang in bezit van 't Hul. Al in 1734 werden Anthonij Barneveldt en zijn vrouw Willemina Bedmar eigenaar. Op dat moment waren Gerrit Moijen, Jan Hoegen en de weduwe van Willem Berends pachters van 't Hul.

Zes jaar later, 1740, werd Maria Antonia Greve (1720-1807) voor 6900 gulden eigenaresse van het goed, dat nu verpacht was aan Peter Everts, en (nog steeds) Jan Hoegen en de weduwe van Willem Berends. De nieuwe eigenaresse, geboren te Hattem, was een dochter van Gerhardus Greve, die met zijn nicht Wobbina Everharda Greve was getrouwd. Het echtpaar overleed kort na elkaar (1721). Maria was toen nog jong en had als voogd haar oom Melchior Greve, schoonvader van de bekende Herman Willem Daendels. Maria trouwde na de aankoop met ds. Cyriacus Lancelot Wildrik. Zij breidden in 1769 het landbezit rond de boerderij uit. Wildrik was eerst legerpredikant, werd vervolgens beroepen in Groot-Ammers om in 1754 tot zijn overlijden in 1766 op de kansel in Hattem plaats te nemen. Het is aannemelijk dat het echtpaar alleen in de zomerdagen een kijkje nam op 't Hul. Mogelijk gebruikte men dan de herenkamer. Overigens had het echtpaar ook een woning in Deventer waar de echtelieden nog twintig jaar na zijn emeritaat woonden. Uit het huwelijk werden vier kinderen geboren, onder wie Petronella Everharda Wildrik (1757-1824), die in 1792 te Nijbroek trouwde met de uit Venlo afkomstige majoor Cornelis Adriaan Schutter (1751-1824). Deze dochter zou 't Hul erven nadat haar moeder in 1807 overleed. Schutter promoveerde in 1792 tot luitenant-kolonel, maar wegens zijn oranjegezindheid verliet hij in 1795 voor lange tijd het land. Zijn vrouw woonde vanaf 1795 jarenlang alleen op 't Hul. Waarschijnlijk voegde hij zich pas omstreeks 1814 weer bij haar. Het echtpaar overleed te Epe in hetzelfde jaar, i.c. 1824. Hun enige dochter erfde 't Hul.

KREPEL

Maria Anthonia Schutter (1794-1832) trouwde in 1826 te Epe met de in Wageningen geboren Roelof Lijsen (1799-1852). Het echtpaar kreeg drie dochters, waarna zij in 1832 overleed. Hij volgde haar twintig jaar later. Beiden overleden op 't Hul. De middelste dochter Cornelia Petronella Lijsen (1829-1885) trouwde met Berend Zwerus (1828-1910), zoon van Arend en Jannetje Kluitenbergh. Zowel zij als haar man was geboren in de toenmalige gemeente Vaassen. Beiden overleden daar ook. Zij woonden toen op De Geelmolen, waar hij landbouwer was. Zij kregen elf kinderen. 't Hul werd al, voordat zij naar Vaassen vertrokken, rond 1850 verkocht aan Johannes Richard Krepel, ondernemer in Klarenbeek, en zijn vrouw Everdina Hagen.

Met de verkoop aan de ondernemende Krepel werd de situatie zoals eerder: de boerderij was een belegging en de eigenaren bewoonden het niet. Wel lieten de nieuwe eigenaars de boerderij verbouwen. Mogelijk werd toen het oude Hul gesloopt om plaats te maken voor de huidige boerderij. Daarvan getuigen dus de

huidige jaarletters: 1851.

In 1878 volgde nogmaals een verbouwing, al was toen de in 1853 geboren Theodora Maria Theresa Johanna Krepel eigenaar geworden. Ook zij zou er niet wonen, maar evenals haar ouders wel verbouwen. Zij bleef ongehuwd en overleed in 1929 te Haarlem.

Omstreeks de eeuwwisseling werd 't Hul verkocht aan Gerrit Bonhof, die als landbouwer zich wel vestigde op de boerderij. Bijna een halve eeuw bleef de situatie onveranderd. In 1943 werd Hermannus Beekman Hermansz eigenaar van het huis, met kookhuis, berg, boomgaard met omliggend land, groot 1,57 ha.

De bouwvergunningen gaven vanaf 1973 de volgende eigenaren: A.J. Keurhorst, die in 1973 toestemming kreeg voor de bouw van een houten veldschuur van 850 m³ met een dakbedekking van asbest golfplaten. (Dat kon toen nog.) De bouwkosten bedroegen f 20.000. Voor een aanzienlijk lagere som (f 1.300) werd tevens de opkamer gesloopt en in de woonkamer opgenomen. Twee jaar later werd aan het al bestaande kookhuis een melkkamer aangebouwd voor een bedrag van f 3.600.

In 1999 werd door de heer J.G. Wijngaards, die de boerderij om liet bouwen tot burgerwoning, sectie I, nr. 1704, een bouwaanvraag gedaan. 't Hul was toen al een gemeentelijk monument. Het Gelders Genootschap omschreef het als volgt:

'Een T-boerderij met bakhuis. Het betreft een markante boerderij met als kenmerken o.a. een voorhuis evenwijdig aan de dijk en een wat gedrukte massavorm, een lage gootaanzet en forse dakschilden van de dwars daarop geplaatste deel, het met riet afgedekte afgewolfde zadeldak van het voorhuis, het verschil van de grootte van de gevelopeningen, een helder hiërarchisch onderscheid tussen hoofd- en bijmassa's, etc. alsmede een onderscheid in bekappingstypen en materialen.'

Het genootschap adviseerde negatief op de aanvraag en wilde een gedegener plan dat recht deed aan het monumentale karakter. In 2016 verwisselde 't Hul van eigenaar.

LITERATUUR

Ds. W.J.A. van 't Einde, 'Luitenant-kolonel Cornelis Adriaan Schutter (1751-1824) en de omwenteling van 1795', in: *Ampt Epe*, nr. 111 (juli 1995) 10-20.

W.J. op 't Hof, 'Jacobus Tichler (1604-1652)', in: J.B.H. Alblas, *Figuren en thema's van de Naderre Reformatie* (Rotterdam 1993) 43-54.

Nederlandsche Leeuw, 62e jrg. (1944), K. 104-115.

Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, dl. I, blz. 1464.

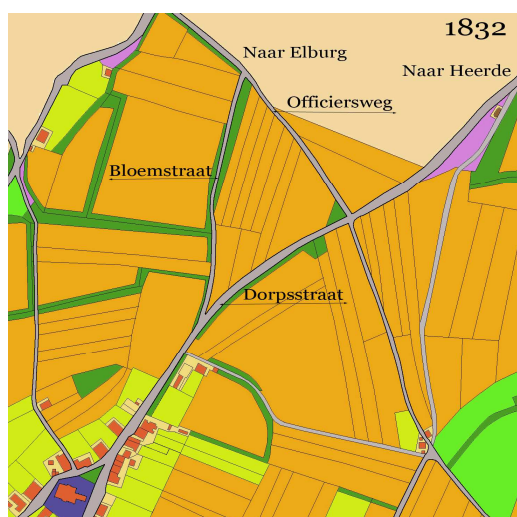
EEN HEERENHUIS BIJ DEN INGANG VAN HET DORP

JAN PAASMAN

'Pand Ooster' herinneren velen zich als een vervallen pand, waar in de jaren vijftig van de vorige eeuw kleuterschool werd gehouden. Een enkeling weet ook dat het ooit 'Welgelegen' heette en 'Villa van de burgemeester' genoemd werd, maar daar houdt de historische kennis op. Toch was dit grote pand vele tientallen jaren gezichtsbepalend voor het noordelijk deel van de Hoofdstraat. Het stond in de driehoek tussen Hoofdstraat en Bloemstraat (nu plantsoen achter de bushaltes richting Apeldoorn en richting Zwolle).

1832

Vanaf 1803 was veel grond aan de noordzijde van het dorp Epe in bezit van Frederik Carel Theodoor Isendoorn à Blois, bewoner van de Cannenburch in Vaassen. Hij is onder meer burgemeester van Vaassen¹⁾ en kamerheer van de koningen Wil-



Omstreeks 1832 was de meeste grond in gebruik als bouwland. De straatnamen zijn van veel later datum.

lem I, II en III geweest. Vanaf 1822 mocht hij zich baron d'Isendoorn à Blois noemen. Isendoorn, die veel meer bezittingen had, ruilde in 1832 een klein deel van zijn Eper bezit met Simon Kroon de Bruin. Dit betrof de kadastrale percelen U 363, U 911 en U 912, ongeveer het hiervoor omschreven plantsoen.

1840

Simon Kroon de Bruin (1795-1866) is geen onbekende in de geschiedenis van de gemeente Epe. Hij kwam uit een ondernemende familie, zijn vader was assessor²⁾. Hijzelf was, net als zijn zonen, timmerman.³⁾

Simon, getrouwd met Trijntje van Tongeren, heeft omstreeks 1840 op de voornoemde percelen een groot huis gebouwd, vermoedelijk met het doel om het met winst te verkopen. Waarschijnlijk heeft hij het pand aanvankelijk bedoeld als herberg.⁴⁾ Het perceel lag op een gunstige plek: langs de Dorpsstraat kon men van en naar Heerde, Hattem en Zwolle en langs de (huidige) Bloemstraat en Officiersweg van en naar Kampen en Elburg.

1842

Als architect en timmerman was Simon Kroon succesvol, als zakenman niet. In september 1842 werden huis en erf, samen 41 roeden en 50 ellen, voor de arrondissementsrechtbank van Arnhem te koop aangeboden 'aan den meestbiedende of hoogstafmijnende'. Dit gebeurde op verzoek van schuldeiser Christoffel Götz, rentenier te Epe. Maar pas in september 1844 verkochten Simon en Trijntje hun bezit.⁵⁾

Eerder dat jaar vond al wel 'ten huize van S.K. de Bruin, in het dorp Epe' de openbare verkoop plaats van 'vele nieuw gemaakte MEUBELEN, eene partij TIMMERGEREEDSCHAP, IMMEN of HONINGBIJEN, KOORN, AARDAPPELEN, enz.'

VERKOPPE
BIJ GEREGETELIJKE UITWINNING,
VAN
ONROEREND GOED.



Ten verzoeke van den Heer **CHRISTOFFEL GÖTZ**, Rentenier, wonende te *Epe*, ten deze woonplaats gekozen hebbende, ten kantore van **CHRISTIAAN FREDERIK TROOST**, Procureur bij de Arrondissements-Regtbank te *Arnhem*, aldaar wonende, welken de vervolging van na te melden verkoop is opgedragen, — en ten laste van **SIMON KROON DE BRUIN**, Timmerman en **TRIJNTJE VAN TONGEREN**, Echtleieden, wonende te *Epe*, — zal, op Vrijdag den 2^{den} September 1800 twee en veertig, des voormiddags ten 10 ure, ter terechtzetting van de Arrondissements-Regtbank te *Arnhem*, aan den meestbiedende of hoogstafmijnende, worden verkocht:

Een **WOONHUIS** en **ERVE**, staande en gelegen in het dorp *Epe*, met daarbij gelegen **HOF**- en **ZAAILAND**, benevens een **AKKERMAALS BOSCHJE**, bij het Kadaster, bekend onder sectie **U**, N^o. 360 **BAKHOUT**. . . b. 18 r. 10 e.
» 907 **BOUWLAND**. . . » 22 » 60 »
» 908 **HUIS** en **ERF**. . . » 00 » 80 »

te zamen ter grootte van b. 41 r. 50 e.
C. F. TROOST,
procureur.

1844

Een advertentie in de *Arnhemsche Courant* van 3 september 1844 gaf een beschrijving van het goed, dat dan 38 roeden en 20 ellen meet:

'Een onlangs nieuw gebouwd **HEERENHUIS**, van twee **VERDIEPINGEN**, bevattende **zeven KAMERS**; **DIENSTBODEN-KAMER**, **KEUKEN** en verdere **GEMAKKEN**, met eene **SCHUUR** tot berging van Rijtuig en **STALLING** voor vier Paarden, benevens eenen grooten **TUIN**, zijnde mede zeer geschikt tot **LOGEMENT** en **STALHOUDERIJ**. Staande

Arnhemsche Courant,
2 september 1842 en 3 september 1844



De Notaris **VAN DIELEN**, te *Vaassen*, zal, namens **S. K. DE BRUIN**, te *Epe*, den 24^{den} September eerstkomende bij inzetting, en den 28^{sten} dier maand bij toewijzing, telkens des voormiddags ten 11 ure, ten huize **HENDRIK JONKER**, te *Epe*, openbaar verkoopen:

Een onlangs nieuw gebouwd **HEERENHUIS**, van twee **VERDIEPINGEN**, bevattende **zeven KAMERS**; **DIENSTBODEN-KAMER**, **KEUKEN** en verdere **GEMAKKEN**, met eene **SCHUUR** tot berging van Rijtuig en **STALLING** voor vier Paarden, benevens eenen grooten **TUIN**, zijnde mede zeer geschikt tot **LOGEMENT** en **STALHOUDERIJ**. Staande in het aangename en volkrijke Dorp *Epe*, op de *Veluwe*, aan den nieuwen Grindweg van *Appeldoorn* naar *Hatterm*.

Nadere Inlichtingen zijn dagelijks, met vrachtvrije brieven, te bekomen ten Kantore van voornoemden Notaris te *Vaassen*, in *Gelderland*.

in het aangename en volkrijke dorp *Epe*, op de *Veluwe*, aan den nieuwen Grindweg⁶⁾ van *Appeldoorn* naar *Hattem*.'

In september 1844 werd Jan van Lijnen, houthandelaar te Zaandam, de nieuwe eigenaar.⁷⁾ Of hij het herenhuis bewoond heeft, is niet bekend. Hij verkocht het in 1850 aan Nicolaas Hendrik van der Willigen. Van der Willigen (Rotterdam, 1822) kwam als landontginster en rentmeester in dienst van de familie Buys Ballot, toen die in 1851 landgoed De Dellen kocht. Voordat Van der Willigen er met echtgenote Adriana Willemina Carolina van Heijst introk, liet hij het huis ingrijpend verbouwen. Mogelijk kreeg het pand toen zijn uiteindelijke vorm met de stijlvolle voorgevel en serre aan de Hoofdstraat. In Epe werden hun drie kinderen geboren. Van der Willigen was wethouder van de gemeente Epe van 1865 tot zijn overlijden in oktober 1875. De weduwe hield het goed in eigendom, maar verhuisde met haar kinderen naar Kampen.

1878

Van 1878 tot 1886 werd het huis verhuurd (voor *f* 500,— per jaar) aan gemeentesecretaris Willem Cornelis Cats met echtgenote Elisabeth Umbgrove, hun eenjarig dochtertje en dienstbode. In 1879 werd een tweede dochtertje geboren. Gedurende zestien jaar was Cats gemeentesecretaris, en verder ondermeer de eerste voorzitter van de in december 1879 opgerichte ijsclub Ons Genoegen. Zijn broer Volkert is vooral bekend als eerste voorzitter van de in september 1889 opgerichte Onderlinge Vrijwillige Brandweer in Epe. In 1894 werd Willem Cornelis burgemeester van Doesburg, het jaar daarop werd broer Volkert burgemeester van Goor.

1885

Na het overlijden van de weduwe Van der Willigen in 1885 werd het bezit opnieuw te koop aangeboden. We kunnen lezen wat er veranderd was:

'Een HEERENHUIS, ingericht voor Zomer- en Winterverblijf, met Schuur en grooten Tuin, gelegen te Epe, bij den ingang van het dorp, in de nabijheid van het Station van de geprojecteerde Lokaalspoorwegmaatschappij Koning Willem III (die het volgend jaar in Exploitatie wordt verwacht) groot ong. 0-49-20. Het huis bevat: 8 Kamers, Keuken, Bijkeuken, 2 Kelders, Wel- en Regenwaterpomp en vele gemakken; en de Schuur: Kamer, Kelder, pomp, Stalling voor 2 Paarden, enz. De Tuin is beplant met vruchtdragende Ooftbomen, Druivenkas, Broeibakken, enz. en is goed onderhouden.'

De nieuwe eigenaar, mr. Willem Johan Lubbert Umbgrove, griffier bij de rechtbank in Zutphen, liet ook verbouwen, maar ging er niet zelf wonen. Umbgrove en echtgenote Baldewina Johanna Quarles van Ufford waren de (schoon)ouders van het echtpaar Cats, dat er bleef wonen. De koopprijs bedroeg *f* 6.025,—.



Ten tijde van bewoning door het gezin Cats zag de villa er perfect onderhouden uit.

1895

Tien jaar later werd opnieuw in het *Algemeen Handelsblad* geadverteerd:

'Epe, Gelderland. Te Koop of Te Huur: de riant gelegen Villa Welgelegen, in het fraaie dorp Epe, op 3 minuten afstand van het Station van den Locaal-Spoorweg Hattem - 't Loo, bevattende 12 Kamers, waarvan 4 met geschilderde Plafonds, Keuken, Kelders enz., met Schuur waarin stalling voor 2 Paarden, en Tuin, waarin tal van Vruchtboomen, Heesters en opgaand Hout, Druivenkast en Bakken. Zeer geschikt voor de één of andere inrichting.'

Met inrichting werd waarschijnlijk een herberg bedoeld. We zien dat de spoorlijn als aanbeveling werd genoemd. Begrijpelijk want de eerste automobiel werd in Epe pas in 1908 verkocht, autobusdiensten kwamen nog veel later: Apeldoorn in 1923, Deventer in 1927 en Zwolle in 1930.

1898

In 1898 verkocht Umbgrove huis en erf voor f 8.500,—. Nieuwe eigenaar werd douairière Christina Elisabeth Tadema, die er ging wonen met zoon Gerrit Willem, twee dienstbodes en gezelschapsjuffrouw Geertruida Johanna Montagne. Haar man, jonkheer Gerrit Willem van der Does, burgemeester van Didam, was acht

jaar daarvoor overleden, drie kinderen waren de deur uit. Het bezit werd nog uitgebreid met een stuk grond, dat zij voor f 500,— kocht van de Groote of Sint Catharina Vicarij te Epe. Gebrek aan geld zal er niet geweest zijn, want vier jaar later kocht Gerrit Willem voor f 4.200,— de deels afgebrande molen De Vlijt aan de (huidige) Officiersweg. Moeder en zoon onderhielden contacten met hun overburen aan de Dorpsstraat: boomkweker G.H. Kolff in villa Helena, burgemeester J.L.J.B. Sweerts de Landas in villa Wilhelmina en huisarts P. Loeff in villa Loeff.

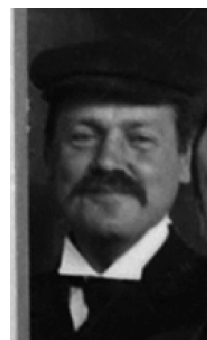


V.l.n.r. de heren Kolff en Loeff, de dames Loeff-Hooijkaas en Kolff-Kam en de heer Gerrit Willem van der Does.

Wie zoals Gerrit Willem 'zonder beroep' is, heeft tijd voor andere bezigheden: Gerrit Willem fokte paarden en stieren die regelmatig prijzen wonnen op keuringen. Verder was hij bestuurslid van VVV Epe's Bloei, commissaris van de coöperatieve zuivelfabriek 'Onze fabriek', schonk hij (gelezen) boeken aan de bibliotheek van 'Nut en Genoegen' en stelde hij zich verkiesbaar voor de gemeenteraad. Hij haalde echter (in 1907) net niet voldoende stemmen om gekozen te worden.

1907

Na het overlijden van de douairière Tadema verkochten de erfgenamen - jonkheer mr. Johan Adriaan van der Does (rechter in Tiel), jonkheer Reinier Willem van der Does (gasfabrikant), jonkheer Gerrit Willem van der Does (buiten beroep) en schoonzoon Jan Andries de Bruyn Tengbergen (rijksontvanger) - in oktober 1907 de villa Welgelegen aan overbuurman Jacob Lodewijk Jan Baptist baron Sweerts de Landas, burgemeester van Epe.



G.W. van der Does

GERRIT WILLEM VAN DER DOES

Gerrit Willem van der Does, ongehuwd en bemiddeld, bleef in Epe wonen en was actief in het dorpsleven. Van de erven Hendrik Overbosch kocht hij grond aan de Oenerweg, inclusief de royale herenboerderij De Overbosch. Dichter bij de weg liet hij een villa bouwen, die hij in oktober 1907 betrok.⁹ Op de boerderij liet hij Peter Bonhof (1876-1962) wonen. Van Bonhof werd voornamelijk verlangd dat hij te allen tijde klaar stond om 'meneer' met de tilbury te halen en te brengen. Met dit lichte open rijtuigje reed hij de jonkheer bij nacht en ontij naar zijn bestemmingen. Soms was dat een jachtpartij in het kroondomein, soms een bezoek aan de 'heerensociëteit' Amicitia in het Wapen van Epe, soms een brand of een oefening van de brandweer, waarvan Van der Does commandant was.

Bij dergelijke gelegenheden werd ook het blussen van de dorst niet vergeten, want Gerrit Willem was een enthousiast drinker. Toen Bonhof op een keer met twee paarden aan het ploegen was, kwam de jonkheer met een onbekende man de akker op lopen.

'Peter, deze man heeft gisteravond de paarden van mij gekocht en komt ze nu meenemen.' Waarop Bonhof antwoordde: 'En gaat u dan zelf de ploeg trekken?' 'Nee, dat kan ik natuurlijk niet,' was het antwoord van de jonkheer. 'Nou,' zei Bonhof, 'dan gaat de handel niet door.' En meteen ging hij verder met ploegen.

Jonkheer Gerrit Willem verontschuldigde zich tegenover de man met de opmerking: 'Je hoort het, je krijgt de paarden niet. Ik kan er ook niets aan doen dat die Bonhof zo eigenwijs is.' Toen de jonkheer de volgende dag weer nuchter was, bedankte hij Bonhof voor zijn flinke optreden. Tot zijn overlijden op 1 maart 1912 bleef Gerrit Willem in zijn villa wonen. Peter Bonhof erfde de boerderij met alle lusten en lasten daaraan verbonden. De Overbosch bleef tot 1992 in het bezit van de familie Bonhof.



Villa Van der Does

SWEERTS DE LANDAS

Sweerts de Landas betaalde *f* 9.000,— voor huis, schuur en tuin, samen 57 are 5 centiare. Het was dus bijna 16 are groter dan het goed van Simon Kroon de Bruin in 1844. Ten tijde van de verhuizing in 1907 hadden ‘Sweerts’ en zijn tweede echtgenote Abrahamina Louisa Wilhelmina Copes van Hasselt nog jonge kinderen: Abrahamina Louisa Wilhelmina (1895), Cornelia Elisabeth Anna (1898) en Jacob Dirk (1905). Het burgemeestersgezin woonde niet lang in Welgelegen; in 1912 kochten zij de villa van de erven Van der Feltz, nu bekend als Vijvervreugd, aan de Beekstraat.

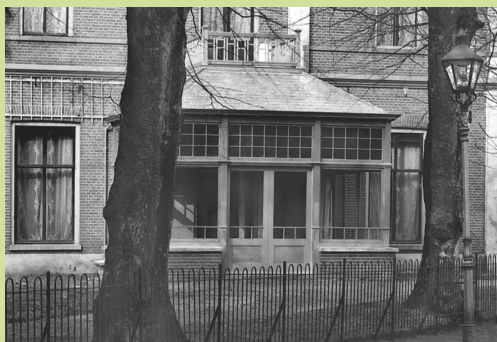
1917

Welgelegen werd verhuurd aan kandidaat-notaris Christiaan Hendrik Ooster, die er ging wonen met zijn moeder en zijn zuster Mathilda Frederika. Opvallend is dat Ooster telefoonnummer 2 had, de tweede aansluiting in het dorp Epe, na L.C. Kolff en vóór Drukkerij Hooiberg. Na het jong (41) overlijden van Ooster in 1917 kocht zijn zuster het huis. Haar moeder overleed twee jaar later. Mathilda bleef wonen in de villa, die door de Epenaren ‘Pand Ooster’ genoemd werd.

Inwonend was Jansje Grimmelijs, verpleegster van de Protestantsche Gezinsverpleging en plaatselijk bestuurslid van de Nederlandse Bond voor Vrouwenkiesrecht. Samen deden zij ondermeer vrijwilligerswerk voor de Eper Gemeentewoning. In 1940 begon de gemeente met Jan Ooster, broer van Mathilda, te onderhandelen over aankoop van het terrein met gebouwen. De gemeente, geadviseerd door architect W.A. Lensvelt, was van mening dat dit een ideale plek zou zijn (groot 5.675,50 m²) voor een toekomstig gemeentehuis. Door de oorlog belandde het plan voorlopig in de ijskast.

1946

In februari 1946, na het overlijden van Mathilda Frederika Ooster op 16 november 1945, werd het perceel met huis en schuur alsnog door de gemeente aangekocht. De prijs van *f* 32.000,— was volgens latere raadsleden veel te hoog. Evenmin als met Rozenhof en ‘t Waeghuys werd dit gemeentehuisplan verwezenlijkt.



Als we verschillende foto's vergelijken, zien we dat de oorspronkelijke serre en het grote balkon al lang geleden zijn vervangen door een grotere serre en een kleiner balkon. Om de Bloemstraat te kunnen verbreden moest omstreeks 1906 een deel van het sierlijke hekwerk door de douairière Van der Does-Tadema worden opgeofferd.



Bij de zuidpunt van het erf stonden twee prachtige oude acacia's met een bankje eronder. Het was een geliefd plekje, waar ook ijscoman Suydam graag met zijn karretje stond.⁹⁾

Nadat zuster Grimmelius verhuisd was, liet de gemeente het huis opknappen voor f 859,50 (!) om het geschikt te maken voor bewoning door vier gezinnen. De huren varieerden van f 3,50 tot f 4,75 per week. Ook de heel oude schuur, benut door meer gezinnen, bleef tot het eind in gebruik. Hoe groot het pand was, blijkt wel uit het gegeven dat tegelijkertijd met de vier gezinnen ook de kleuterschool van 1950 tot 1959 onderdak vond in het pand. In de tweeëntwintig jaren dat het eigendom van de gemeente was, hebben er meer dan tien gezinnen of personen gewoond, en er werd gehuurd door het Nederlands Padvindergilde, de Nederlandse Handels Mij., Bureau Voedselvoorziening, apotheker F.W. Lekkerkerker, de Neutrale Kleuterschool, de rayonverbindingsspost van de Bescherming Bevolking, het Rode Kruis, VVV Epe's Bloei, N.V. Nederlandse Aardolie Mij. en de Veluwe Gasmatschappij. Als Simon Kroon dat eens geweten zou hebben...

1968

In februari 1968 werd het vervallen Pand Ooster uiteindelijk gesloopt, enige maanden nadat aan de overkant van de Wildforstlaan het nieuwe postkantoor in gebruik was genomen. De gemeente kwam nu met een plan voor een busstation voor de VAD¹⁰⁾, annex wachtruimte en restaurant op deze plek, maar door bezwaren van omwonenden ging dit ook niet door. Sindsdien functioneert het oude perceel als plantsoen, met mooie krokussen in het voorjaar, en sinds juni 1981 het beeld 'man-vrouw-water'. Enkele oude bomen langs de Bloemstraat herinneren nog aan de tuin en het fraaie herenhuis, dat ooit 'bij den ingang van het dorp' stond.



BRONNEN, FOTO'S EN KRANTENARTIKELEN

Streekarchief Epe, Hattem en Heerde, kadaster en bevolkingsregister

Ampt Epe, diverse nummers

Peter Bonhof

Lohuizerbrink

Wikipedia

NOTEN

- 1) Vaassen was van 1812 tot 1818 een zelfstandige gemeente.
- 2) Vergelijkbaar met wethouder.
- 3) Zoon Peter Jacobus de Bruin kennen we als timmerman en als architect. Onder andere ontwierp hij Villa Erica in Epe. Zie *Ampt Epe* 202.
- 4) Zijn grootvader Simon Kroon was omstreeks 1800 tapper, hetgeen caféhouder of herbergier kan betekenen.
- 5) De schuld was ondertussen overgegaan van Götz naar deurwaarder N.A. Geurts uit Arnhem.
- 6) De weg van Apeldoorn naar Hattem was verhard en minder bochtig gemaakt, en werd in 1844 in gebruik genomen.
- 7) Vermoedelijk kocht Van Lijnen hout op de Veluwe. In Zaandam werden namelijk veel schepen en molens gebouwd. De familie Van Lijnen was eigenaar van balkenzagerij De Bonte Arend en paltrokmolen De Gekroonde Harp. Ook gingen welgestelden destijds voor hun gezondheid aan zee wonen of op de Veluwe omdat in de Zaanstreek vaak pleuritis en tbc heersten.
- 8) Later werd hier Woldyne gebouwd.
- 9) Informatie uit een artikel, geschreven door Joh. Zimmerman in *Ampt Epe* 14.
- 10) De Veluwse Autodienst, opgericht in 1923, verzorgde tot 1981 het busvervoer op de Veluwe. Na fusies werd het van 1981 tot 1994 voortgezet als Verenigde Autobus Diensten.

MOOIE LEZING OVER, EN EXCURSIE NAAR, DE SPRENGEN EN BEKEN IN EPE EN HEERDE

GERT VAN DEN ESSCHERT

De Veluwe heeft een uniek stelsel van gegraven sprengen en natuurlijke beken. Vaak gaat het om een sprengkop, waarvan de waterafvoer gedeeltelijk samenvalt met een natuurlijke beek. Het is vrijwel de enige regio in heel Europa waar dit type sprengbeken met hun prachtige sprengkoppen te vinden is. Het water dreef ooit bijna 200 molens aan voor de verwerking of productie van onder meer graan, koper en papier. De gemeente Epe mag trots zijn op de aanwezigheid van sprengen en beken; ze was ooit de gemeente met het grootste aantal watermolens op de Veluwe.

Ondanks het slechte weer hebben op 23 februari jl. toch nog zo'n vijftig personen de moeite genomen om in het Kulturhus EGW de lezing over de Eper en Heerder sprengen bij te wonen. De heer Adri Hottinga van de Bekenstichting hield aan de hand van een powerpointpresentatie een boeiend verhaal.

Bijna alle sprengen zijn tussen 1600 en 1800 gegraven om de watermolens aan te drijven. In de gemeente Epe stonden graanmolens, maar ook kopermolens voor het pletten van koper tot platen voor de VOC-schepen. De papiermolens vormden de belangrijkste tak van nijverheid op de Veluwe. Het sprengenwater werd gebruikt om het waterrad aan te drijven, maar ook om het papier schoon te krijgen. Aan het einde van de negentiende eeuw werden de papiermolens omgebouwd tot wasserijen. Momenteel gebruikt de familie Bagerman in Heerde nog beekwater voor haar wasserij.

Cultuurhistorisch, maar zeker ook ecologisch, zijn de sprengen en beken van grote waarde voor het Veluws landschap. In verschillende beken leven planten- en dier-



soorten die afhankelijk zijn van het specifieke beekmilieu, met een vrijwel constante watertemperatuur van 8 graden Celsius. Naast de bekende ijsvogels broeden in Epe ook grote gele kwikstaarten, die weer afhankelijk zijn van de aanwezigheid van de larven van steenvliegen. Interessante plantensoorten zijn het goudveil, voor zijn groeiplaats afhankelijk van kwelwater, en de varensoort dubbelloof, die in het natte talud van de beek groeit. In de Motketel bij Vaassen

treffen we het mijtertje aan, een paddenstoeltje dat groeit in de bladresten in de beek. In het vroege voorjaar kunnen we in enkele relatief natuurlijke sprengbeken met een goede waterkwaliteit de beekprik aantreffen, waarvan de larve zeven jaar in de modder leeft en in het volwassen stadium slechts zes weken leeft, c.q. de tijd heeft om zich voort te planten.

Vanuit recreatief oogpunt zijn de sprengen en beken vooral belangrijk voor het toerisme in de gemeenten Epe en Heerde. Er zijn meerdere wandelpaden opgenomen in bekenpadgidsen; ook een aantal klompenpaden loopt langs de beken. De wandelingen in de Motketel en in de omgeving van de Cannenburch in Vaassen zijn wel het meest bekend.

Aan de excursie op zaterdagmiddag 11 maart 2017 deden 21 personen mee. Adri Hottinga werd nu bijgestaan door Ben Bolt. De tocht bracht ons naar een minder bekend gebied langs de Noordelijke Horsthoekerbeek. De Horsthoekerbeken bestaan uit drie sprengbeken: de Zuidelijke, Middelste en Noordelijke Horsthoekerbeek. Vanaf de parkeerplaats bij de begraafplaats Engelmanskamp te Heerde werd gewandeld in het gemeentebos van Heerde naar de sprengkoppen aan de oostzijde van de Renderklippen. Bij een van de sprengkoppen bevindt zich een bewoonde dassenburcht.

De gemeente Heerde heeft deze winter Amerikaanse eiken op de beekwallen gekapt. Voor het beekmilieu is het beter dat nog meer bomen gekapt worden. Immers, eeuwen geleden zijn de sprengen in open heidelandschappen gegraven en voor veel plant- en diersoorten van dit specifieke milieu is een open landschap te prefereren boven een beschaduwd beekmilieu.

Tijdens de wandeling kwamen de volgende onderwerpen aan bod: ontstaan van sprengen en beken, waar komt het water vandaan, hoe oud is het water, cultuurhistorische en ecologische waarden en bosbeheer. Zorgelijk is het dat door de aanleg van het zwijnenkerend raster door de gemeente Epe de wilde varkens zich meer en meer ophouden in de sprengen en daar grote schade aanrichten. Met name de walenkanten moeten het ontgelden, met alle gevolgen van dien. Nabij de Noordelijke Horsthoekerbeek hangt een varkensvoercontainer in een van de bomen met een tijd-klok. Men hoopt zo de varkens te lokken om ze vervolgens af te schieten.

Kortom, we hebben deze middag bij zeer gunstige weersomstandigheden kunnen genieten van een prachtige tocht. Met dank aan de Bekenstichting!



Foto's: Aline van Dam

VAN HOOIVORK NAAR HIGHTECH: BOEREN IN DE GEMEENTE EPE VAN 1965 TOT NU

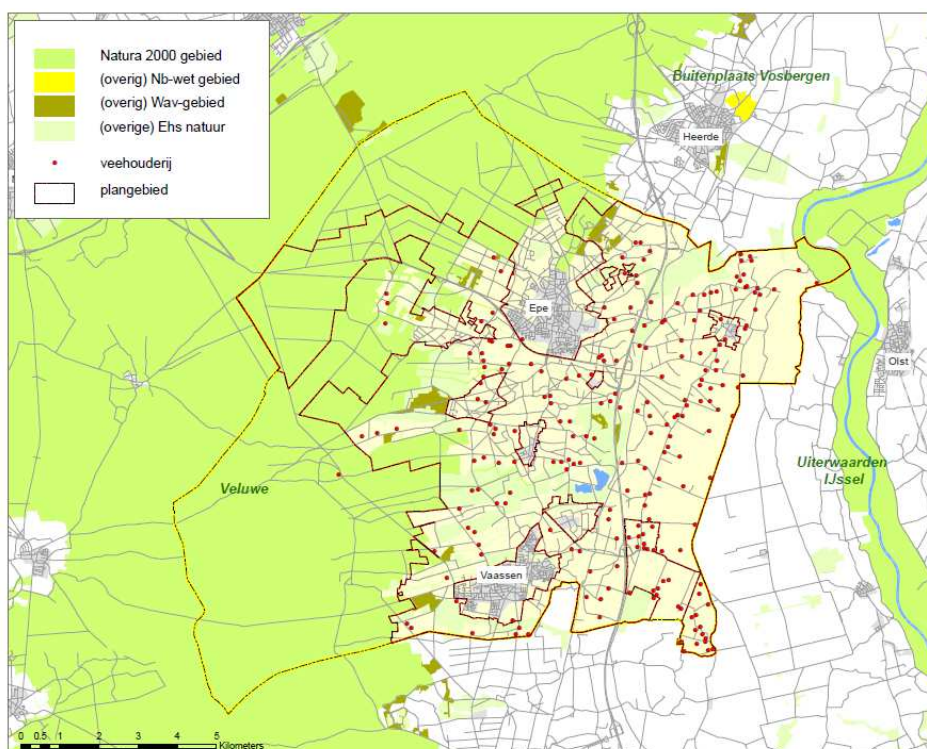
HENRI SLIJKHUIS

INLEIDING

Epe is in 1965 een gemeente die vele kleine boeren herbergt. De helft van de bedrijven is kleiner dan 7 hectare, en bijna 80% heeft minder dan 10 hectare grond. Veel bedrijven hebben een te kleine productie om goed van te kunnen leven en zijn ook niet in staat te investeren. Dat zal moeten leiden tot veel 'stoppers'. Ook zijn er in dat jaar veel bedrijven waar geen opvolger aanwezig is of waar de zoons of dochters geen heil zien in voortzetting van het bedrijf. Een proces waar nog steeds geen einde aan is gekomen.

Anno 2017 zijn er in vergelijking met 1965 weinig boeren te vinden in de gemeente Epe. De boeren die we nu aantreffen, hebben hun boerderij omgevormd tot hightechbedrijf. De boer is manager geworden.

In dit artikel beschrijf ik de overgang van klein landbouwbedrijf naar hightech-grootbedrijf.



Locaties van de veehouderijen in Epe. Ligt een bedrijf in (de buurt van) een groene kleur op de kaart, dan zijn groeimogelijkheden beperkt of afwezig. (Bron: MER bestemmingsplan gemeente Epe, Arnhem, 2014)

DE SITUATIE ROND 1965

Tussen 1950 en 1960 verandert er nog niet veel in de manier waarop in de gemeente Epe landbouw wordt bedreven. Een enkeling heeft in die jaren een tractor aangeschaft. De meesten werken met paard-en-wagen, en heel veel werkzaamheden worden met de hand gedaan.



*Hagedoorns Plaats:
melkbussen horen bij de jaren vijftig en zestig*

De omslag komt na 1960. De landbouw verandert dan in korte tijd volstrekt van karakter en daarmee verandert ook het vertrouwde agrarische landschap. In 1964 zijn er 632 boeren die alleen leven van hun bedrijf. In 1967 is dit aantal teruggelopen tot 525. In drie jaar tijd is er een afname van 17%, een ongekend hoog percentage. Een deel van de gestopte boeren werkt nog wel in de vrije tijd op de boerderij, maar de inkomsten komen vooral uit een baan elders. Het is ook de tijd dat de dorpen uitgebreid worden. Dit is een kans voor veel kleine

boeren om hun grond voor een goede prijs te verkopen voor woningbouw. Anderen maken gebruik van een saneringsfonds. Dit fonds is in 1963 door het Rijk ingesteld en biedt boeren een aantrekkelijke regeling als ze stoppen.

Door de grote behoefte aan grond voor dorpsuitbreidingen komt er, ondanks het stoppen van veel bedrijven, nauwelijks grond beschikbaar voor de overblijvende boeren. De gemiddelde bedrijfsgrootte neemt maar weinig toe. Akkerbouw wordt van steeds minder betekenis. In 1967 is nog maar 16% in gebruik als bouwland, en 84% is grasland. Het bouwland ligt hoofdzakelijk op de enken en wordt vooral voor graanteelt (80%) gebruikt. De mais moet zijn intrede nog gaan doen. In 1964 zijn er gemiddeld acht melkkoeien per bedrijf. Drie jaar later zijn dat er tien. In 1950 houden vrijwel alle boeren er varkens en kippen bij. Het zijn dan zogenaamde gemengde bedrijven. In 1967 is dat flink teruggelopen. Van de 525 bedrijven hebben er nog 255 varkens. De ontmenging is al flink aan de gang. Ook pluimvee houden wordt minder belangrijk. In 1967 zijn nog op 323 bedrijven kippen te vinden.

DE SITUATIE ROND 1990

Rond 1990 is het gedaan met het kleine boerenbedrijf zoals we dat kennen uit 1950. In 1992 heeft een boer in de gemeente Epe gemiddeld 33 koeien en is zijn bedrijf 19 hectare groot. Dat lijkt groot, maar in vergelijking met elders valt het tegen. In 1986 zijn er in Epe nog 396 'hoofdberoepsbedrijven' en 170 boeren met een nevenbedrijf of -beroep. In 1992 is het aantal hoofdberoepsbedrijven teruggelopen tot

273 (zie tabel 1). In zeven jaar tijd een afname van 31%. De afname van de nevenbedrijven (153 in 1985) is veel minder door de aanvullende inkomsten elders. De landbouw in Epe blijft zich vrijwel volledig richten op de veehouderij. In vergelijking met de rest van de Veluwe ligt het accent nog steeds op de melkveehouderij, en minder op de intensieve veehouderij. De graasdierhouderij (vooral melkveehouderij) is in 1992 met 70% veruit de belangrijkste sector. Op de boerderij heeft de tractor het paard volledig vervangen.

De schaalvergroting heeft consequenties voor het graslandgebruik. Door meer kunstmest op hun grasland te strooien kunnen de boeren de ruwvoerproductie vergroten. De veranderende botanische samenstelling van het gras en het toenemend kunstmestgebruik hebben tot gevolg dat de weilanden nog maar weinig lijken op de weiden in de jaren vijftig. Ook de enken zien er in 1990 heel anders uit. Snijmais is het hoofdgewas geworden. Na een voorzichtige start in de jaren zestig breidt de teelt zich na 1970 explosief uit. Na gras is mais het belangrijkste gewas op de Eper zandgronden geworden. In dezelfde tijd verdwijnt de rogge. Eeuwenlang is dit gewas, samen met boekweit en in mindere mate haver, op de enken geteeld. Met de komst van de snijmaisteelt verandert de zomerse aanblik van veel gronden ingrijpend. Eenmaal geoogst in het najaar oogt een maisakker volstrekt anders dan eerder een veld met stoppelknollen. Ook is een deel van het oude bouwland op de enken ingezaaid met gras.

De methode van het verwerken en conserveren van de grasoogst is in 1990 ook ingrijpend veranderd. Eeuwenlang is gemaaid gras bewaard in de vorm van hooi. Op veel boerderijen in Epe is de wintervoorraad hooi opgeslagen in hooibergen en op de hilde boven de deel in de boerderij. Rondom 1990 is deze vorm van bewaren alleen nog te zien bij museumboerderij Hagedoorns Plaatse of bij een enkele particulier, die bij zijn boerderette een hooiberg in stand houdt of een moderne variant heeft neergezet. Alle boeren zijn allang overgeschakeld op het inkuilen. Met landbouwplastic afgedekte grashopen met daarop de nodige oude autobanden zie je in die jaren overal in het agrarische landschap. De boeren passen meestal de voordroogmethode toe. Het gras wordt met die methode niet direct ingekuild na het maaien, maar pas nadat het enigszins is gedroogd. Na het maaien wordt het gras eerst een paar keer geschud. Daarna wordt het opgehaald en ingekuild. Ook het maaien van het gras is in 1990 niet vergelijkbaar



Boerderette met moderne hooiberg aan de Oude Oenerweg in Epe

met 1950. In 1950 wordt er gemaaid met de maaibalk. In 1990 is die methode geheel vervangen door de cyclomaaier. Dit werktuig komt in 1965 in Nederland op de markt en wordt door veel boeren snel aangeschaft. Het voordeel van de cyclomaaier is dat het gras, nadat het is gemaaid, niet wordt neergelegd, zoals bij de maaibalk, maar min of meer rechtop blijft staan en daardoor sneller droogt. Bovendien heeft de cyclomaaier een veel hogere capaciteit, is weinig storingsgevoelig en is onderhoudsarm. De boer kan daardoor sneller en goedkoper werken.

De tractor is in 1990 op vrijwel ieder landbouwbedrijf in Epe te vinden. Hiermee kan op één dag bijvoorbeeld twaalf hectare land geploegd worden. Een ploeger met een span paarden is in staat hooguit één hectare op een dag te ploegen. Een tractor is een behoorlijke investering en kan alleen terugverdiend worden door uitbreiding van het bedrijf. De tractor draagt op die manier bij aan de intensivering.

In 1965 wordt er nog vaak met de hand gemolken. In 1990 gebeurt dit niet meer. Hoewel ook al vóór 1965 een aantal boeren een melkmachine heeft gekocht, vindt de grote overgang na dat jaar plaats. In 1970 beschikt al 60% van de boeren over een melkmachine. Kan een ervaren handmelker tien koeien per uur melken, met de melkmachine is men in staat vijftig tot zestig koeien per uur per man te melken.



Hagedoorns Plaatsse: hooiberg uit de oude tijd

De melkmachines hebben als voordeel dat ze vrij gemakkelijk in bestaande bedrijfsgebouwen inzetbaar zijn. In de wei maakt de boer gebruik van verplaatsbare doorloopmelkstallen. Deze doorloopstallen bestaan uit open wagentjes die zijn uitgerust met een complete melkinstallatie. Het vee wordt aan de ene kant naar binnen gedreven en na het melken aan de andere kant weer losgelaten. De invoering van melkmachines gaat hand in

hand met de invoering van de melktank. In deze melktank kan de melk opbrengst van een paar dagen worden bewaard. Een keer of drie per week wordt de inhoud opgehaald door de RMO (rijdende melkontvangst). De melkbussen zijn vanaf 1980 niet meer in gebruik en staan tegenwoordig in veel huizen als decoratie of dienen als paraplubak.

Al deze machines maken een forse besparing op arbeid mogelijk. De veehouder kan veelal in zijn eentje het bedrijf runnen en heeft ook zelf meer vrije tijd.

In de jaren dat de melkmachine op het toneel verschijnt, staat het Eper melkvee na de weideperiode nog binnen in een grupstal. (Een grupstal is een stal met een of meer goten in de lengterichting achter de koeien, waarin de mest wordt opgevangen.) Door de aanleg van een melkleiding in de stal en de halfautomatische melk-

machine blijft de grupstal nog lang een goed alternatief voor de kleine boer. In 1972 komt de overheid met een rentesubsidieregeling. Boeren kunnen vanaf dat moment in aanmerking komen voor subsidie als ze investeren in werktuigen, vee en ligboxenstallen. Dat leidt ook in Epe tot de bouw van ligboxenstallen. Toch blijft de grupstal nog gebruikt worden.

Het beschreven proces van schaalvergroting en intensivering is echter in Epe en elders zodanig geweest dat maatregelen nodig zijn. Door de schaalvergroting is de door de landbouw veroorzaakte milieuverontreiniging zo ernstig geworden dat verschillende milieuwetten worden ingevoerd om de omgeving en de natuur te beschermen. Naast de milieuwetgeving die moet leiden tot minder overlast, treedt er op 1 april 1984 de melkcontingentering (superheffing) in werking. Deze maatregel dient om de snel gegroeide melkproductie te reguleren. De melkhoeveelheid per bedrijf wordt vastgezet op de hoeveelheid die een veehouder in de jaren 1981/83 aan de fabriek heeft afgeleverd. Sindsdien probeert elke boer het voor hem vastgestelde 'melkquotum' met zo weinig mogelijk koeien te realiseren. Alleen dan kan hij zijn inkomen op peil houden. Het effect is dat de rundveestapel belangrijk is ingekrompen. Lopen er in de gemeente Epe in 1985 nog 7819 koeien rond, in 1992 zijn er nog 5350. In zeven jaar dus een afname van 31%.

In november 1985 wordt de Interimwet beperking varkens- en pluimveehouderijen van kracht. Die wet beperkt de ontwikkelingsmogelijkheden voor varkens- en pluimveebedrijven. Deze wetgeving betekent een versnelling in de afname van het aantal landbouwbedrijven. De landbouw in Epe is rondom 1990, in vergelijking met elders, nog relatief kleinschalig. Door het ontbreken van een grote ruilverkaveling of landinrichting is het land matig tot slecht verkaveld.

DE SITUATIE ROND 2010

De afname van het aantal landbouwbedrijven zet zich na 1990 voort. De tabel op de volgende bladzijde illustreert dit.

Het aantal bedrijven blijft kleiner worden, al lijkt het tempo van afname het laatste decennium terug te lopen. Tussen 2004 en 2012 is het aantal bedrijven met graasdieren afgenomen met 8%. Het aantal bedrijven met varkens of kippen is afgenomen met 32%.

De overblijvende boeren worden qua omvang van het bedrijf voortdurend groter. Dit is in het landschap zichtbaar door steeds grotere stallen, bijgebouwen, silo's en



*Boerderij nabij het Apeldoorns Kanaal:
ook leveranciers van zonne-energie*

Tabel 1. Aantal landbouwbedrijven in Epe (Bron: CBS)

Jaar	Aantal
1986	546
1990	475
1995	412
2000	331
2005	278
2010	257
2012	254

*Geiten-, speel- en ijsboerderij Horst aan de Oenerweg te Epe*

voeropslag. In 2000 houden de boeren in Epe aan melk-, vlees- en fokvee op 280 bedrijven 17.800 koeien en kalveren. In 2012 bedraagt het aantal bedrijven nog maar 210, maar zij hebben wel 25.629 beesten. Hetzelfde geldt voor de boeren met varkens en kippen. In 2000 zijn er 75 bedrijven met deze beesten, die samen 31.807 varkens en 57.477 kippen huisvesten. In 2012 zijn er nog maar 30 bedrijven over, die 28.386 varkens en 62.617 kippen houden. (Bron: CBS)

Economisch gezien blijft de rundveehouderij het belangrijkste, met meer dan 70% van de bedrijven.

Voormalige boerderijen worden niet alleen omgezet in woningen. Paardenhouderijen en boomkwekerijen zijn de afgelopen decennia als paddenstoelen uit de grond geschoten en zijn met name aan de westkant van de gemeente overal te vinden. Er zijn in Epe opvallend weinig boeren die proberen via verkoop van producten aan huis het hoofd boven water te houden. Ook verdient maar een beperkt aantal boeren bij met het kamperen bij de boer of het leveren van zorg.

In de periode 1990-2010 heeft ook in de landbouw de automatisering flink toegevoerd. Veel boerenbedrijven zijn omgezet in kleine tot middelgrote industriële ondernemingen. Een boer moet tegenwoordig meer verstand hebben van managen dan van 'boeren'. De landbouwmachines zijn van zo'n omvang geworden dat de wegen te smal zijn.

Varkensstallen zijn hermetisch van de buitenwereld afgesloten. Koeien worden volautomatisch gemolken. Er zijn nog maar weinig boeren die de koeien in de wei laten lopen. Hooi zie je alleen nog maar verpakt in rollen met landbouwplastic eromheen.

Een boer is nu een ondernemer. Het is tevens een eenzaam beroep geworden. Het sociale contact tussen boeren onderling is flink verminderd. De boer staat alleen in

de melkput of zit in zijn eentje op de trekker.

Als een Eper boer uit 1965 vijftig jaar later het bedrijf van zijn zoon of kleinzoon zou kunnen bezoeken, herkent hij zeer waarschijnlijk nog wel de omgeving, maar niet meer het bedrijf.



Boerderij aan de Nijbroekerweg: enorm grote stallen

TOT SLOT

De spectaculaire, technische ontwikkelingen die zich op de bedrijven hebben voltrokken, hebben geleid tot het huidige hightechveehouderijbedrijf. Dit is gepaard gegaan met ingrijpende maatschappelijke en landschappelijke veranderingen. Ze hebben geleid tot een grote

uittocht van mensen uit de landbouw. Eerst zijn het de landarbeiders, die moeten omzien naar ander werk, vervolgens de boerenzonen en -dochters. In de jaren zestig leidt dit tot nieuwe begrippen als 'wijkers' en 'blijvers'. De verschuiving in de sociale identiteit in het buitengebied van Epe is groot. Veel boerderijen worden omgezet tot boerderettes en worden bewoond door inwoners zonder binding met de landbouw. De resterende boerderijen hebben het aanzicht van het landschap door de bouw en aanleg van grote ligboxenstallen, kuilvoeropslag, voeder- en mestsilos en veel erfverharding ingrijpend veranderd.

De schaalvergroting gaat nog steeds door. Dat geldt ook voor de automatisering. De hedendaagse boer moet opereren tussen de eisen van de markt en de idyllische voorstelling die veel bewoners en bezoekers van het mooie Eper landschap hebben. Sommige boeren weten daar handig op in te spelen door hun bedrijf open te stellen en bijvoorbeeld ijs en streekproducten of een kampeerplaats aan te bieden.

De meesten zien daar niets in en zullen afhankelijk blijven van de grillige marktprijs voor hun producten. Ook de wisselende regeling van de overheid blijft een uitdaging. Na het wegvallen van het melkquotum in 2015 zijn de rundveeboeren met het plan geconfronteerd om de meststoffen (met name fosfaat) terug te dringen. Om dit mogelijk te maken is in 2017 een opkoopregeling voor koeien van kracht geworden.



*Boerderij aan de Verloren Wijnbergweg.
De meeste moderne boerderijen komen voorten oosten van het Apeldoorns Kanaal.*

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Gerding, M.A.W. (red.), *Belvedere en de geschiedenis van de groene ruimte*, Groningen/Wageningen 2003

Karel, Erwin H., *Boeren tussen markt en maatschappij*, Groningen/Wageningen 2013

Slijkhuis, Henri, 'Het einde van het kleineboerenvraagstuk in de gemeente Epe', in: *Ampt Epe 202*, april 2015, p. 19-27

EPER JEUGD TONEEL, JAREN VIJFTIG

REGIE: DE HEREN BUTER EN PAASMAN



Bovenste rij: de heer Buter, met daarnaast de heer Paasman.

Daaronder: Marechaussee ??, Marie Kwakkel, Paul Klein, Leo Horn, Dave van Aartsen, Jacque Horn, ??, Alie Kwakkel, Georg van der Most/Heerde, Wim Reezigt. Daartussen: Johny Abelskamp, Jenny Vosselman Bosch.

Voorste rij: Reintje Jurriens, Toos van Ark, Toosje Boshuizen, Henny van Vemde, Nel de Vree, Marinus Endendijk.

*Foto in maart 2016 ontoangen van Marinus Endendijk.
Wie kan ons helpen aan de nog ontbrekende namen?*

MIJN OORLOG: HET WAARGEBEURDE LEVENSVERRHAAL VAN OUD-EMSTENAAR DIRK WITTEVEEN

RITA STEENWOERD

Het verhaal lag al jaren in mijn kast, zó voor het grijpen. *Mijn levensloop* staat er op het voorblad. Beide woorden dik onderstreept.

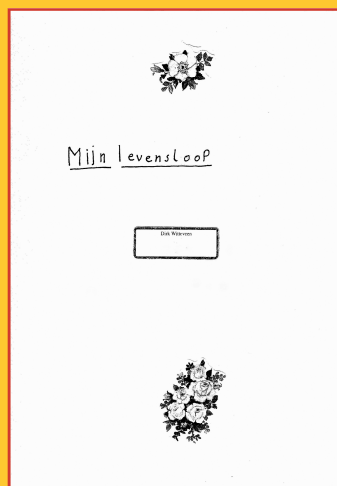
Mijn levensloop is het honderdvijftig pagina's tellende verhaal over het leven van mijn ome Dirk (1924), door hemzelf in een keurig handschrift opgeschreven, toen hij 77 jaar oud was. In mei 2014 ging ik naar hem toe om te vragen of ik zijn verhaal mocht gebruiken voor een boek. Hij herkende mij niet, hij leefde al een tijdlang in zijn eigen wereld.

Tijdens het gesprek dat ik met zijn vrouw had, lag hij te slapen op de bank, tegen een achtergrond van foto's van zijn vader en moeder, een jonge prinses Beatrix en zijn geboortehuis op 't Handel (tussen Emst en Vaassen). Voordat ik wegging, legde ik ter afscheid even mijn hand op zijn been. Hij werd wakker en kwam overeind.

'Ik wil graag een boek schrijven over uw leven. Mag ik uw verhaal gebruiken?' vroeg ik. Ik weet niet zeker of hij mijn vraag begreep, maar hij lachte me breeduit toe en stak zijn beide duimen omhoog: Toitoitoi!

Na mijn bezoek aan ome Dirk heb ik verschillende plaatsen bezocht die een belangrijke rol hebben gespeeld in zijn leven, onder andere de tuinderij in Duitsland waar hij in de oorlog als dwangarbeider heeft gewerkt. Daarnaast hebben uitgebreid onderzoek en gesprekken met familieleden en andere betrokkenen mij inzicht gegeven in de achtergronden waartegen en de omstandigheden waarin de gebeurtenissen in zijn leven hebben plaatsgevonden.

Het resultaat is *Mijn Oorlog*. Het verhaal van Dirk Witteveen, door mij ingekleurd en uitgebreid met scènes, gesprekken en gedachten die volledig aan mijn eigen verbeelding zijn ontsproten.



Het verhaal begint in de zomer van 1943. De 19-jarige Dirk wordt opgeroepen voor de *Arbeitseinsatz*. Weigeren of onderduiken is geen optie, zijn moeder is bang: 'Wat als ze je komen halen? Dan nemen ze ons misschien wel mee.' En dus meldt hij zich op station Apeldoorn en stapt in de trein met onbekende Duitse bestemming. Voor het eerst in zijn leven is hij weg van zijn familie, zijn vriendin Grietje en de boerderij op 't Handel waar hij is opgegroeid. De normen en waarden van het christelijke gezin en van de kerk zijn in Emst achtergebleven, God lijkt niet te zijn meegerisd naar het land van de vijand.



Boerderij aan de Vaassenseweg

Via *Durchgangslager* Potsdam Rehbrücke - een hete, stinkende 'slavenmarkt' - komt hij terecht op Augustenaue, een boeren-/tuindersbedrijf in Müncheberg, een stadje zo'n vijftig kilometer achter Berlijn. Het is het begin van een verwarrende tijd, waarin tegenstrijdige gevoelens elkaar zullen afwisselen. Hij voelt plaatsvervangende schaamte als hij ziet hoe de *Ost-Arbeiter* uit Polen en Rusland veel slechter worden behandeld dan hijzelf en de andere Hollandse dwangarbeiders. Ook de verhalen van zijn vroegere buurjongen Frank, die het niet best heeft getroffen bij de Schwartzkopff Lokomotivenfabrik, bezorgen hem een gevoel van ongemak. De opbloeiende liefde voor Elena, een Oekraïense mededwanganarbeidster, maakt het leven op de tuinderij draaglijker, maar het vergroot ook het gevoel van verwijdering ten opzichte van thuis. De steeds feller wordende bombardementen door de geallieerden brengen de bevrijding dichterbij, maar veroorzaken ook een gevoel van intense angst voor de dood, en medelijden jegens 'goede' Duitsers, zoals zijn vriendelijke cheffin.

In april 1945 rollen de tanks met de Russische bevrijders het erf van de boerderij op. De soldaten nemen de dwangarbeiders mee; niemand weet waarnaartoe. Ze zijn bevrijd, maar de zwaarste tijd moet nog komen. Het wordt een gruwelijke tocht door verwoeste steden en dorpen, richting de Poolse grens. De geluiden van brullende bommenwerpers, de beelden van vernietiging en de weeïge lijkenuit

van verminkte lichamen langs de wegen dringen Dirks hoofd binnen en zullen er nooit meer uit verdwijnen.

Als hij na vele omzwervingen in augustus 1945 eindelijk thuiskomt, is niemand geïnteresseerd in zijn verhaal. Hij wordt er zelfs op aangekeken dat hij voor de vijand heeft gewerkt. De verkering met Grietje raakt uit. Zijn kinderlijk geloof is hij kwijt. Zijn jeugd is definitief voorbij.

Het verhaal van Dirk leidt de lezer vervolgens langs de meest uiteenlopende plaatsen en gebeurtenissen en schetst daarmee tegelijkertijd een tijdsbeeld van de maatschappij tussen 1945 en 1985. We lezen over de grote overgang van het sobere boerenleven naar de vrolijke pracht en praal van Paleis Soestdijk. Dirk werkt er in de tuinen, maar mag tijdens staatsbezoeken ook helpen in de keuken op het Paleis op de Dam. Werken voor de koninklijke familie is een erebaantje dat bijzonder slecht betaalt. Om meer te verdienen vertrekt hij naar Vlissingen, waar hij als classificeerder, oftewel roestkrabber, gaat werken op scheepswerf De Schelde, waar onder meer de grote schepen van de Holland-Amerikalijn worden gebouwd. Het is zwaar en smerig werk. Bij sommige klussen mogen ze maar een uur achter elkaar werken en ze moeten veel melk drinken om de giftige stoffen weg te spoelen.



Na de rampzalige nacht van 31 januari op 1 februari 1953 fietst hij door het verdronken Zeeuwse land. Door wat hij daar ziet, komen de gruwelijke beelden van de oorlog in alle hevigheid terug en hij stort volledig in. Vervolgens zien we Dirk in een katholiek krankzinnigengesticht in Vught. Platspuiten, vastbinden, rust, reinheid en regelmaat en vragen om de hulp van Onze-Lieve-Heer; dat zijn in die tijd de ingrediënten en methodes om patiënten er weer bovenop te krijgen. Praten is er niet bij.

Als we met Dirk verder reizen, komen we onder meer in tal van voetbalstadions, waar hij als fervent Ajax-aanhanger menig uur slijt. We genieten met hem mee van glorieuze overwinningen en gruwen van het opkomende supportersgeweld. We ervaren de kameraadschap op de tribune en het plezier rondom de wedstrijden in het buitenland als Ajax het eind jaren zestig, begin jaren zeventig ook in Europa goed doet. We lezen over de verering van voetbalhelden als Johan Crujff, Sjaak Swart en Piet Keizer, en over de diepe afkeer jegens aartsrivaal Feyenoord. En we zien wat vergaande clubliefde voor een huwelijk kan betekenen.

In de loop van de jaren zeventig komen we met Dirk terecht tussen de zwervers

op het Centraal Station en in het harde leven op de Amsterdamse Wallen. We zien de komst van buitenlandse en verslaafde prostituees, de toename van criminaliteit, maar ook de vrolijkheid in het café van Tante Leen op de Nieuwendijk, waar Johnny Jordaan en Willy Alberti regelmatig optreden en waar de kring van vaste gasten één grote Ajax-familie vormt.

Dirks leven glijdt na zijn veertigste jaar langzamerhand af. Door zijn afwijkende, losbandige manier van leven is hij inmiddels 'het zwarte schaap' van de familie en met de liefde wil het ook niet meer zo lukken. Zijn lijf laat het steeds meer afweten en angstige dromen over de oorlog teisteren zijn nachten. Het donkere water van de grachten lonkt.

Bij de Stichting 1940-45 vindt hij gehoor voor zijn verhaal. We zien het verschil met de traumabehandeling van vijftwintig jaar daarvoor. Op doktersadvies keert hij terug naar Emst. Hij is veel te vinden aan de bar bij Café Van de Schepop, waar hij de veelal jonge gasten trakteert op verhalen over Ajax. Ondanks deze gezelligheid, het herstelde contact met zijn familie en de rust van het platteland die weldadig is voor zijn lichaam en geest, voelt hij zich een vreemde in zijn geboortedorp. Hij mist de reuring van het westen en keert terug naar zijn oude woonplaats Baarn.

In 1980 - hij is inmiddels 56 jaar oud - vat hij het plan op om naar Müncheberg terug te gaan. Het is het begin van een zoektocht naar vrede, in het land van de oorlog...



Wilt u weten hoe het verhaal van Dirk afloopt?
Lees dan *Mijn Oorlog*, het aangrijpende verhaal over een verloren jeugd, een onrustig bestaan en een intens verlangen naar een mooie oude dag.

Het boek is te koop bij:

-Bruna Vaassen en Epe, Spar Emst en Nawijn & Polak in Apeldoorn.

Ook te bestellen:

-bij de auteur (mail naar rita@steenwoerd.nl
of bel met 0578 - 57 58 59),

-op www.boekenbestellen.nl

(ISBN 978-94-6345-076-8, prijs € 19,95)

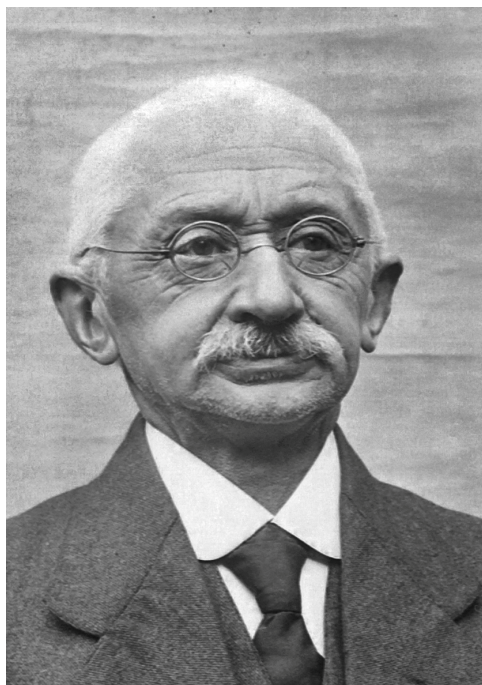
VOOR EEN 'PREVIEW' VAN 'MIJN OORLOG' ZIE BLADZIJDE 47

FOTO-GRAVEN IN HET VERLEDEN

JAN PAASMAN

Ooit was fotograferen een echt vak en was een fotograaf iemand van aanzien. Dat waren nog eens tijden...

Dat aanzien was niet geheel ten onrechte, want de fotograaf moest veelzijdig zijn: verstand hebben van techniek, van lenzen, van licht. Een fotograaf moest met mensen kunnen omgaan en bereid zijn zware apparatuur mee te zeulen. Camera en toebehoren waren vele malen zwaarder dan een iPad of modern cameraatje. In de tijd van bijgaande foto's moest voor elke opname een gevoelige glasplaat¹⁾ in de platencamera worden geplaatst. Alleen al zo'n glasplaat woog een veelvoud van een sensor in een digitale camera. Voor een belangrijke opname werden misschien twee opnames gemaakt. Onbedoeld bewegen van camera of modellen, als gevolg van een lange belichtingstijd, leverde een mislukte foto op. Beide afgebeelde fotografen hebben daarom hun camera op een statief staan, de ene een eenpoot, de andere een driepoot. Ook niet iets om altijd bij je te hebben. En de fotograaf moest



Fotografen: Japie Scholten links en Tiemen André Hooiberg rechts

geld hebben: fotograferen was een dure liefhebberij, slechts voor weinigen weggelegd.

Omstreeks 1900 waren in Epe Japie Scholten en Tiemen André Hooiberg actief, in Vaassen huisschilder Johan Franz Nienhaus, in Heerde gepensioneerd burgemeester J.J. van Heekeren, juwelier-klokkenmaker Frederik Kok en winkelier Adrianus van Haselen. De meesten waren amateur, enkelen semiprof. De enige fulltime beroepsfotograaf, voor zover bekend, die in deze omgeving foto's maakte was August Vogt. Over hem later meer.



Enige tijd geleden kreeg ik in het Streekarchief twee foto's onder ogen, die bij nadere beschouwing iets opmerkelijks hadden. Kijk maar eens zorgvuldig, voordat u verder leest.

WAAR?

Waar foto's genomen zijn, probeer je voornamelijk uit te dokteren aan de hand van de afgebeelde huizen en straten. Op foto 1 zijn links -achter de bomen- een paar stukjes te zien van een nog bestaand gebouw. Op foto 2 is links een pand te zien dat nog bestaat en rechts een kruising met een zijweg die er tegenwoordig heel anders uitziet.

WANNEER?

Van enkele gebouwen weten we wanneer ze gebouwd of afgebroken zijn, en soms kunnen we aan de hand van bomen en struiken een ruwe schatting maken. Maar nauwkeuriger wordt het als we weten wie de afgebeelde personen zijn en hun geboortejaar.

WIE?

Wie waren de fotografen in onze omgeving? De bekendste is 'Japie' Scholten. Jacobus Lubbertus Scholten werd op 16 januari 1865 geboren als tweede zoon van Lambertus Scholten (winkelier en wethouder) en Willemina Bijsterbosch.

Japie nam in 1886 de boekwinkel aan de Hoofdstraat over van Gerrit Jan Buijs. Behalve boeken en kantoorartikelen verkocht hij kaarten, foto's, speelgoed, maar ook closetpapier en sigaren. Verder had hij een uitleenbibliotheek, een agentschap van diverse landelijke kranten, een bemiddelingsbureau voor kennismaking en voor grondaankoop. Maar fotografie speelde een belangrijke rol in zijn leven. Aan hem hebben we diverse historisch waardevolle foto's van Epe te danken. Nog jaren na zijn overlijden in 1954 deden geruchten de ronde dat Japie ook naaktfoto's had gemaakt, maar die heb ik (helaas) nooit gevonden. Mogelijk ging het om foto's van mensen in badpak in zwembad De Wijerd, waarvan Japie bestuurslid was.

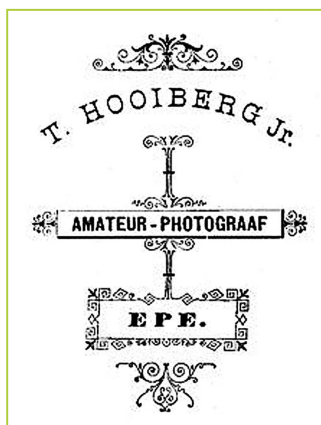
Japie is zonder twijfel de fotograaf links op de bovenste foto. Het kostte meer moeite om vast te stellen wie de andere fotograaf is, maar dankzij een in een Frankrijk wonende achterachterkleindochter van de zuster van de fotograaf mogen we concluderen dat het Tiemen André Hooiberg is, met snor en bolhoedje. Hij was een kleinzoon van Tiemen Hooiberg, de grondlegger van Drukkerij Hooiberg. Tiemen junior, die in 1900 met zijn broer de drukkerij overnam, fotografeerde zelf, maar handelde ook in foto-apparatuur.²⁾ Een aantal van zijn originele glasplaten, die in het Streekarchief worden bewaard, getuigt van technisch, artistiek en cultuurhistorisch inzicht.

WIE NOG MEER?

Wie zijn de andere personen op de foto's? Japie Scholten had een vier jaar oudere broer Gerrit. Deze zien we vol trots staan voor de kruideniers- en bakkerswinkel, die hij van zijn vader overnam. Aannemelijk is dat we verder diens vrouw Jeanette Catharina Westerink en dochtertje Willemina zien met een vriendin. De andere mannen, allebei met een mand onder de arm, zijn onmiskenbaar bedienden

van de winkel.

Overigens had Willemina (later) een aangetrouwde oom Richard Kerkhoven, die ook beroepsfotograaf was. Ome Ries, zoals hij genoemd werd, was schilder, fotograaf en wethouder in Apeldoorn. Omdat zijn broer Herman Helmert in Epe hoofd van de School met de Bijbel was, kwam Ries wel in Epe, waar hij enige fraaie stereofoto's gemaakt heeft.³⁾ De oude man rechts op de foto zal Gerrit Jan Westerink zijn: het mooie huis is zijn woning en Gerrit Scholten is zijn schoonzoon.



*Visitekaartje van
Tiemen André Hooiberg*

WANNEER?

Gerrit Jan Westerink is geboren in 1827, Gerrit Scholten in 1861, Japie in 1865, Tiemen Hooiberg in 1870 en Willemina in 1899. Leeftijden schatten vind ik moeilijk (mijzelf schat ik steeds te jong in...), maar als Willemina, het grootste meisje op de foto, acht jaar is, dan zou de foto van 1907 moeten zijn. In dat geval is Westerink 80 jaar, Japie Scholten 42 en Tiemen Hooiberg 37. Wie het beter weet, mag het zeggen.



TOT SLOT

August Frederik Wilhelm Vogt (Amsterdam, 8 januari 1871) zwierf door het hele land om foto's te maken, die hij verkocht aan ansichtkaartenuitgeverij Nauta in Velsen, diverse weekbladen en de ANWB. Aanvankelijk reisde hij per trein en per fiets, later had hij een bakfiets met hulpmotor. In 1903, 1906 en 1910 bezocht hij onze omgeving, waar hij uitstekende foto's maakte, met name van Vaassen, Emst, Epe, Heerde en Veessen. Toen hij in 1902 tijdelijk in Apel-

doorn woonde, zal hij kennisgemaakt hebben met Richard Kerkhoven. Ook Vogt maakte namelijk stereofoto's.

Op bijgaande uitvergroting zien we dat Japie Scholten (met pet) even voor zijn boekwinkel kwam poseren toen zijn collega Vogt deze foto van de Hoofdstraat maakte.

BRONNEN

Streekarchief Epe, Hattem en Heerde

Fotoarchief Apeldoorn

Herman Koopmans

NOTEN

- 1) Vergelijkbaar met een sensor, maar dan van glas en van 6x9 cm tot wel 18x24 cm groot.
- 2) In 2018 is het 140 jaar geleden dat de familie Hooiberg uit Leiden naar Epe kwam. We hopen hier een artikel aan te wijden.
- 3) In eigendom van Herman Koopmans te Epe.

PREVIEW VAN 'MIJN OORLOG': HET WAARGEBEURDE LEVENSV VERHAAL VAN OUD-EMSTENAAR DIRK WITTEVEEN

RITA STEENWOERD

1943 DE OPROEP

Wanneer hij de keuken binnenkomt merkt hij direct dat er iets is. Moe staat bij het fornuis, met de rug naar hem toe. De vertrouwde gestalte, gekleed in het zwart, met geruite schort, het lijkt zo normaal en toch is er iets anders dan anders. Ze staat te staren in de pan. Pollepel in de hand, maar ze roert niet, ze staart alleen.

Hij raakt haar schouder aan en zegt zacht: 'Dag moe. Waar zit jij met je gedachten?'

'Er is een brief voor je gekomen.' Hij hoort een lichte trilling in haar stem.

Een koud gevoel trekt vanuit zijn maag omhoog als hij de officieel uitziende envelop ziet die moe naast zijn bord op tafel heeft gelegd. Hij weet wat dit betekent. Ze hebben thuis geen radio of krant, maar hij vangt wel berichten over de oorlog op. Eén woord zingt al maanden rond, in de gesprekken en in zijn hoofd: *Arbeitseinsatz*. Hij hoorde verhalen over dat 'die van die' is opgeroepen en hij wist dat ook hij aan de beurt zou komen; in maart is hij immers negentien geworden. De Duitsers hebben steeds meer mannen nodig aan het front, en de bedrijven in Duitsland komen arbeidskrachten tekort.

Met trillende vingers scheurt hij de enveloppe open. De brief komt van het Gewes-

telijk Arbeidsbureau en is ondertekend door 'De Directeur'. Zijn ogen vliegen over de regels. Als hij opkijkt ontmoet hij de grote vragende ogen van moe.

'Ik moet naar Duitsland. Werken voor die rotmoffen. Maar ik ga niet.'

Hij zegt het met grote stelligheid, maar weet best dat het zo simpel niet is. Dit is geen vrijblijvende vraag die genegeerd of geweigerd kan worden.

Hij kijkt moe aan. De paniek in haar ogen weerspiegelt zijn eigen angst, die zich als een zware bal in zijn buik heeft genesteld.

Ze friemelt zenuwachtig aan haar schort en zegt op ongewoon felle toon:

'Hoezo, je gaat niet? Je weet toch wat er dan kan gebeuren? Ze komen je halen.'

'Nou, dan duik ik toch onder.'

'En als ze hier dan aan de deur komen en je bent er niet, wat moeten wij dan zeggen? Misschien nemen ze ons wel mee. En waar wil je onderduiken?'

Hij haalt zijn schouders op.

'En als ze je daar dan vinden', vervolgt moe, 'dan moet je misschien wel naar zo'n strafkamp waar ze het soms over hebben, of naar de gevangenis, of misschien schieten ze je wel dood.' Haar stem klinkt hoog en schrill. Hij heeft moe nog nooit zoveel achter elkaar horen praten.

Dagenlang piekert hij, nachtenlang ligt hij wakker. Er is geen organisatie waar hij aan kan kloppen. Als hij wil onderduiken, waar moet hij dan heen? En wat als ze va of moe iets aandoen? Of stel dat hij verraden wordt, wat dan?

Hij heeft verhalen gehoord over een kamp in Amersfoort waar mensen die opgepakt zijn, naartoe gestuurd worden. Het schijnt er niet best te zijn. Er zijn geruchten over strafkampen in Duitsland, maar hij weet niet wat waar is en wat niet. Hij weet zoveel niet.

Een week nadat de brief van het Arbeidsbureau is binnengekomen, zegt hij 's avonds onder het eten: 'Ik ga morgen naar het gemeentehuis, een paspoort aanvragen.'

Het komt er nonchalant uit, maar zijn hart gaat tekeer als hij de woorden uitspreekt. Nu kan hij niet meer terug.

Va knikt instemmend. In zijn moeders ogen ziet hij zowel opluchting als angst.

'Je gaat dus toch?'

Hij knikt.

'Dat is verstandig jongen', zegt va. 'We zullen voor je bidden, moe en ik.'